

Zaruret ve İhtiyaç İlkeleri Perspektifinden Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalarla Etkileşimi

Abdullah TURUNĞ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı ve Finansı ABD

PhD Student, Istanbul University, Institute of Social
Sciences, Department of Islamic Economics and Finance

İstanbul, Türkiye

abdullahturung@hotmail.com | orcid.org/0009-0000-6031-3971

Öz

Faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde faaliyet göstermeyi amaçlayan katılım bankaları, sayılarının az olması nedeniyle mevcut finansal sistemin yapısı gereği konvansiyonel bankalarla çeşitli düzeylerde etkileşim içinde olmak durumunda kalmaktadır. Ancak katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla etkileşimde bulunması, konvansiyonel sisteme dahil olarak faizsiz finans ilkeleri sınırları dışına sürükleyebilmektedir. Bunun neticesinde katılım bankalarının faizsiz finans ilkelerine aykırı teamüllerde bulunmak veya gayrimeşru sisteme destek sağlamak gibi temel esaslara aykırı olan durumlarla karşı karşıya kalma ihtimali vardır. Bu nedenle katılım

Geliş/Received: 10.09.2025 | Kabul/Accepted: 04.03.2026 | Yayın/Published: 31.03.2026

Atıf/Citation: Turunğ, Abdullah. "Zaruret ve İhtiyaç İlkeleri Perspektifinden Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalarla Etkileşimi". *Muamelat: İslam İktisadı Dergisi* 2/1 (Mart 2026), 29-62. / Turunğ, Abdullah. "The Interaction of Participation Banks with the Conventional Banks from the Perspective of the Principles of Necessity and Need". *Muamelat: Journal of Islamic Economics* 2/1 (March 2026), 29-62.

<https://doi.org/10.36657/muamelat.1781416>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Abdullah TURUNĞ | [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) International

bankaları, faizsiz finans çerçevesi dışında kalan muamelelerde bulunarak kendi prensiplerine aykırı hareket edebilmektedir. İşte bu noktada klasik fıkıh literatüründe yer alan zaruret ve ihtiyaç ilkeleri, katılım bankalarının faizsiz finans ilkelerinden hangi durumlarda ve ne ölçüde ayrılabilceği hakkında bizlere ışık tutmaktadır. Çalışmada, katılım bankalarının Merkez Bankasına zorunlu karşılık yatırması, konvansiyonel bankalarla muhabirlik teamüllerinde bulunması, ortak ATM ve EFT altyapılarının kullanımı, likidite yönetimi için emtia murâbahası yoluyla fon kullanımı ve sendikasyon finansmanı gibi konularda yapılan etkileşimler incelenerek zaruret ve ihtiyaç ilkeleri bağlamında fikhî çerçevede analiz edilmiştir. Analizler, klasik fıkıh literatürü ve çağdaş danışma kurulları kararları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, bu tür etkileşimlerin günümüz şartlarında katılım bankaları için kaçınılmaz ve sistemsiz zorunluluklar sebebiyle gerçekleşmesi durumunda zaruret ilkesi kapsamında geçici olarak meşru kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca toplumun genel, katılım bankalarının da özel menfaati çerçevesinde finansal erişim ve hizmet sürekliliği gibi nedenlerle ihtiyaç kaidesi çerçevesinde konvansiyonel bankalarla etkileşimde bulunmaya sınırlı düzeyde cevaz verilebileceği ortaya konulmuştur. Bununla beraber konvansiyonel bankalarla etkileşimde bulunulması durumunda hangi alanların gayrimeşru faaliyete destek olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Çalışma, katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla yapılan iş birliği ve teamüllerini zikredilen örneklerle inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İslâm Ekonomisi, Katılım Bankası, Konvansiyonel Bankacılık, Zaruret, İhtiyaç.

The Interaction of Participation Banks with the Conventional Banks from the Perspective of the Principles of Necessity and Need

Abstract

Participation banks, which aim to operate within the framework of interest-free finance principles, have to interact with conventional banks at various levels due to the structure of the current financial system and their limited number. However, the interaction of participation banks with conventional banks may drag them outside the boundaries of interest-free finance principles by being included in the conventional system. As a result, there is a possibility that participation banks may face situations that are contrary to their basic principles, such as engaging in practices contrary to the principles of interest-free finance or providing support to the

illegitimate system. For this reason, participation banks may act against their own principles by engaging in transactions outside the framework of interest-free finance. At this point, the principles of necessity and need in the classical fiqh literature shed light on the circumstances and extent to which participation banks can deviate from the principles of interest-free finance. In this study, the interactions of participation banks on issues such as depositing required reserves with the Central Bank, engaging in correspondent practices with conventional banks, using common ATM and EFT infrastructures, using funds through commodity Murābaḥa for liquidity management, and syndicated financing are analyzed in the context of the principles of necessity and need in accordance with fiqh. The analyses were evaluated within the framework of classical fiqh literature and the resolutions of the contemporary advisory boards. As a result of the evaluation, it has been concluded that, under current circumstances, such interactions, if they occur due to unavoidable and systemic necessities for participation banks, can be considered temporarily legitimate under the principle of necessity. In addition, within the framework of the general interest of society and the special interest of participation banks, it has been revealed that it may be permissible to interact with conventional banks to a limited extent within the framework of the principle of need for reasons such as financial access and continuity of service. Additionally, attempts have been made to indicate which areas support illegitimate activities in case of interaction with conventional banks. The study aims to make a unique contribution to the literature by examining the cooperation and practices of participation banks with conventional banks using the aforementioned examples.

Keywords: Islamic Law, Islamic Economics, Participation Bank, Conventional Banking, Necessity, Need.

Giriş

Katılım bankacılığı, faizsiz finans ilkeleri doğrultusunda şekillenen ve bu ilkeler doğrultusunda oluşturulan sistemle faaliyetlerini sürdüren bir bankacılık modelidir. İlgili model faiz, belirsizlik (garar), aldatma (gabr) ve gayrimeşru işlemlere destek olma gibi yasaklardan uzak durarak şekillenmiş ve risk paylaşımı, varlık temelli ve ticari faaliyetlere dayalı kazanç gibi prensipler üzerine inşa edilmiştir. Bu kapsamda katılım bankacılığı, İslâm hukukunda mahzurlu sayılan muamelelerden kaçınarak ortaklık, kira, satış gibi İslâmi sözleşme esaslarına dayalı finansman yöntemleriyle hizmet sunan bir bankacılık modeli hâlini almıştır. Buna karşılık konvansiyonel bankacılık sistemi, faiz esasına dayalı geleneksel finansal araçları ve uygulamaları esas

almakta, İslâm hukukuna göre gayrimeşru sayılan işlemleri de içinde barındırabilmektedir. Her iki sistemin temel ilke ve prensipleri birbirinden farklı olsa da günümüzün küresel ve entegre finansal yapısı içerisinde bu iki bankacılık türü arasında çeşitli düzeylerde etkileşim ve iş birliği yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasında gerçekleşen etkileşimler hem operasyonel gereklilikler hem de mevzuat düzenlemeleri doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Merkez Bankasına yatırılması zorunlu karşılıklar, uluslararası finans işlemleri için muhabir banka hesapları ve geniş müşteri hizmetleri için ortak ATM kullanımı gibi pratik ihtiyaçlar, bu etkileşimin somut örneklerini oluşturmaktadır. Söz konusu tür etkileşim ve ilişkiler, tarafların kendi ilke ve düzenlemelerine uygun hareket etmelerini gerektirdiğinden, ortak bir operasyonel zemin oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak bu etkileşimler, katılım bankasını kendi prensipleri dışına sürüklediğinden “faizsiz bankacılık ilkeleriyle ne ölçüde uyumludur?” sorusunu gündeme getirmektedir. Zaruret ve ihtiyaç kaideleri, bu etkileşimlerin fikhî değerlendirilmesi için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu etkileşimlerin geçici ve kaçınılmaz olması hâlinde zaruret kapsamında meşru kabul edilip edilemeyeceği yahut toplumsal fayda ve sistemsal gereklilikler doğrultusunda ihtiyaç kapsamında nasıl ilişkilendirilebileceği çağdaş fetva ve danışma komiteleriyle beraber klasik fıkhî görüşlerle desteklenerek sorgulanıp tartışılacaktır. Sonuç kısmında makaleden elde edilen tespitler zikredilecektir. Bu kapsamda, çalışmada katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla etkileşimi yaygın olan muamelelerde dikkate alınarak incelenmiştir.

Katılım bankalarının çeşitli regülasyon süreçlerinde BDDK ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) gibi kurumlarla etkileşimde bulunması, bankalar arasında gerçekleştirilen karta dayalı işlemler veya TROY altyapısı ve API entegrasyonu için BKM’ye üye olması, uluslararası geniş ağlar oluşturmak için banka ve kredi kartı hizmetlerinde VISA ve MasterCard gibi altyapıları kullanması, para transferi işlemleri için SWIFT gibi üçüncü tarafın oluşturduğu kurum ve kuruluşlardan hizmet alması gibi işlemler çalışmada yer almamaktadır. Zira bu tür durumlarda üçüncü bir taraftan hizmet alınması nedeniyle katılım bankaları konvansiyonel bankalarla birebir etkileşime girmemektedir. Bu minvalde etkileşim olarak bankanın doğrudan muhatap olarak konvansiyonel sistemle bire bir teamül edeceği bazı işlemler dikkate alınacaktır. Ayrıca akreditif işlemleri gibi teknik ve dış ticaret temelli işlemler, doğrudan faizli ilişki içermediği ve muhabirlik ilişkisi doğurmadığı sürece bu kapsamın dışında tutulmuştur.

Mevcut literatür incelendiğinde, genellikle zaruret, ihtiyaç, katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılık gibi konulara özgün biçimde odaklanan çalışmaların

ön planda olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmanın ana odağını oluşturan, katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasındaki etkileşim konusuna dair yapılan literatür taraması, alanda bir çalışmanın eksik olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmanın kendine özgün olan yönü, konvansiyonel sisteme dayalı olarak faaliyet gösteren Merkez Bankasıyla sınırlı olmayıp mevduat bankalarıyla da olan etkileşimleri, zaruret ve ihtiyaç ilkeleri çerçevesinde yapısal bir analizle ele alması ve bu etkileşimleri farklı ve yaygın örneklerle ortaya koymasındır. Bu yönüyle İslâm iktisadı literatürüne genişlik katmayı amaçlamaktadır.

1. Zaruret ve İhtiyaç Kavramı

İslâm, insanların temel ihtiyaçlarını ve yararlarını korumayı amaçlar. Bu yararlar zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât şeklinde üçlü bir yapıya ayrılır. Bu üçlü yapı sadece belli alanlara değil, şeriatın tüm hükümlerine yayılmıştır. Zira bunlar hem toplumun genel yararını hem de bireylerin özel ihtiyaçlarını karşılamak için temel ilkeler (külli kaideler) niteliğindedir. Zaruret ve ihtiyaç ilkeleri de bu anlamda insan hayatındaki yararları korumaya yönelik önemli bir rol oynamaktadır.¹

1.1. Zaruret Kavramı

Zaruret kavramı sözlük olarak “birinin bir şeyi yapmak zorunda kalması, yapmaya mecbur bırakılması, ihtiyaç duyması”² anlamına gelmekte olup terim olarak dar ve geniş anlamlarda tanımlanmıştır. Cürcânî (ö. 816/1413), zarureti “önlene-meyen bir şekilde başa gelen şey”³ olarak dar anlamda tanımlarken, Vehbe Zuhayli (ö. 1436/2015) ise “kişinin nefesine, uzvuna, ırzına, aklına, malına veya bunların tamamlayıcısı olan unsurlarına bir eziyet veya zarar meydana gelmesi korkusuyla kişide oluşan ciddi bir tehlike veya şiddetli bir meşakkat hâli” şeklinde tanımlayarak, bu hâlin kişide oluşmasıyla şer’î sınırlar dahilinde kişinin galip zannına göre gelecek zararı def etmek için haram olan bir fiilin işlenmesi, bir vacibin terki veya ertelenmesinin mübah hale geleceğini ifade etmiştir.⁴ Bu tanımın, çok geniş ve kapsayıcı bir mahiyette zarar kavramını ele alarak şer’î sınırlar çerçevesinde olmak üzere psikolojik, ahlaki ve ekonomik zararları da kapsadığı görülmektedir.

1 İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Gurnâti Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (el-Huber: Dârü İbn Affân, 1997), 3/171-172.

2 Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 4/483.

3 Şerif Ali b. Muhammed Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983), 138.

4 Vehbe Zühayli, *Nazariyyetü'z-zarureti's-ser'iyye mukârenen maa'l-kanûni'l-vaz'î* (by.: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 67, 68.

Fıkıhta zaruret teorisi, ruhsat hükümlerinin uygulanmasına imkân tanıyan temel ilkelerden biridir ve özellikle çağdaş meselelerin çözümünde önemli bir rol oynar. Bu teori, fıkıhın genel ilkelerinden (kavâid-i külliye) bağımsız olmayıp aksine temellendirmesini bu üst ilkelerden alır. Bu kapsamda zaruret teorisi, “Meşakkat kolaylık getirir.”⁵ ve “Zarar ortadan kaldırılır.”⁶ külli kaidelerinin en önemli uygulama alanlarından birini teşkil eder. “Zaruretlar yasakları mübah kılar.”⁷ “Zaruretlar kendi miktarınca takdir olunur.”⁸ “Zarar başka bir zararla giderilemez.”⁹ “İki kötülük çakışırca en büyük olanı önlenir.”¹⁰ ve “Zararları önlemek, fayda sağlamaktan önce gelir.”¹¹ gibi alt ilkeler ise bu genel kaidelerin zaruret durumlarında uygulanışına ilişkin sınırlayıcı ve yönlendirici ölçütler sunmaktadır. Bu ilkeler, klasik fıkıh literatüründe olduğu gibi çağdaş İslâmi finans fetva ve standartlarında da kullanılmaktadır.

Klasik fıkıh literatüründe zaruret hâlinin geçerliliği, belirli şartlara bağlanmış ve bu şartlar, zaruret ilkesinin keyfî uygulamalardan arındırılarak yalnızca gerçek ve meşru ihtiyaç durumlarında devreye girmesini temin etmek amacıyla sistemleştirilmiştir. Bu bağlamda, zaruret hâlinin geçerli sayılabilmesi için dört temel şart öne sürülmüştür. Birincisi, zaruretin fiilen kesin ve mevcut olmasıdır;¹² yani bireyin canı, malı veya temel hakları ciddi ve gerçek bir tehlike altındaysa zaruret oluşur. Bu durum, varsayımsal değil, somut ve objektif olan bir tehdide dayanmalıdır.¹³ İkinci olarak, zarureti ortadan kaldıracak başka bir meşru yolun bulunmaması gerekir. Eğer aynı sonucu doğurabilecek helal bir alternatif mevcutsa, haram olan bir fiile başvurulması câiz görülmez.¹⁴ Üçüncü şart, zaruret bağlamında oluşacak za-

5 Tacüddin Abdülvehhâb b. Ali Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), 1/49; Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, ed. Zekeriyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 64; Hocaeminefendizade Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, ed. Raşit Gündoğdu - Osman Erdem (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 1/75.

6 Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/41; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 72; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/79.

7 Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/45; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 73; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/80.

8 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 73; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/81.

9 Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/41; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 74; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/77.

10 Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/45; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 76; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/88.

11 Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/105; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 78; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/89.

12 Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/45.

13 Zühaylî, *Nazarîyyetü'z-zaruretiş-şer'îyye mukârenen maa'l-kanûni'l-vaz'î*, 69.

14 Muhammed b Hüseyin el- Cizânî, *Hakikatü'z-zaruretiş-şer'îyye : ve tatbikâtüha'l-muâsıra* (Riyad: Mek-tebetu Dari'l-Minhac, 1435), 104.

rarın izale edilmesi hâlinde daha büyük zarara sebebiyet vermemesidir. Bu durum eserlerde zikredilen “İki kötülük çakışırsa en büyük olanı önlenir.”¹⁵ ilkesi mefsetlerin (zararların) öncelikle giderilmesi gerektiği anlayışına dayanır. Dördüncü ve son şart ise zaruret ölçüsünde hareket edilmesidir. Bu, “Zaruretler kendi miktarınca takdir olunur.”¹⁶ kaidesi çerçevesinde, yapılan fiilin yalnızca ihtiyaç duyulan ölçüde gerçekleştirilmesini ifade eder. Söz konusu dört şart, özellikle akitler, ibadetler ve muamelat alanlarında geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Bu şartların varlığı hem bireysel hem de kurumsal düzeyde alınan fikhî kararların meşruiyetini temellendirmektedir.

1.2. İhtiyaç Kavramı

Aslen havc kökünden türeyen ihtiyaç kelimesi, sözlükte “bir şeye muhtaç olmak, gereksinim duymak” anlamına gelmektedir.¹⁷ Terim olarak ise Şâtîbî (ö. 790/1388), “Hâcîyât (ihtiyaçlar), talep edilen şeyin elde edilememesi hâlinde genellikle zorluk ve meşakkate sürükleyen durumlara yönelik genişlik sağlamak ve sıkıntıyı gidermek için ihtiyaç duyulan şeylerdir” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸ Zerkâ (ö. 1938) ise ihtiyacı, “maksada ulaşmak için kolaylık gerektiren ve bu yönüyle zarurettten daha düşük zorluk içeren, zaruret sebebiyle verilen hükmün geçici nitelikte olmasının aksine süreklilik arz eden durum” olarak ifade etmiştir.¹⁹

Yapılan tanımlar, ihtiyaç kavramının zaruret kadar hayati olmamakla birlikte, şer’î hükümlerde kolaylaştırıcı bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Nitekim ihtiyaçlar, doğrudan değilse bile dolaylı olarak zarurî maksatların korunmasına hizmet eder. Bu nedenle fıkıh usulünde ihtiyaçlar, zaruret düzeyine ulaştığında bazı yasakların hafifletilmesine veya ruhsatların verilmesine gerekçe teşkil edebilir. Bu durumlar, “İhtiyaç zaruret derecesine indirgenir.” kaidesiyle ifade edilir.²⁰

İhtiyaçlar, kapsam yönünden genel (kamu) ve özel (kişisel) düzeyde olmak üzere ikiye ayrılır. Genel ihtiyaçlar, toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren ve karşılanmadığında kamu düzeni, ekonomik istikrar veya sosyal refah gibi alanlarda yaygın zorluklara neden olan durumlardır. Bu tür ihtiyaçlar, süreklilik ve yaygınlık

15 Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 1/45; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 76; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 1/88.

16 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 73; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 1/81.

17 İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/242.

18 Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/21.

19 Ahmed b. Muhammed b. Osman Zerkâ, *Şerhü’l-kavâ’idi’l-fikhiyye* (Dimeşk: Daru’l-kalem, 1989), 209.

20 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 78; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 1/90.

kazandığında zaruret hükmünde değerlendirilerek şer'î hükümlerde esneklik sağlanmasına imkân tanır. Buna karşılık özel ihtiyaçlar ise belirli birey, grup veya meslek alanına özgü olup kişisel düzeyde kolaylık sağlamak amacıyla dikkate alınır. Her iki ihtiyaç türü de zaruret derecesine ulaştığı zaman hizmet eder ve ortaya çıkan hükmün gerekçelendirilmesinde önemli bir rol oynar.²¹

İhtiyaç ilkesi bağlamında İslâm öncesi dönemde toplumda yaygın olarak uygulanan bazı alım-satım ve sözleşme türleri toplumun ihtiyacı olması nedeniyle uygun görülmüştür. İslâm'ın gelişiyle birlikte hukuki ve ahlaki ilkeler doğrultusunda düzenlenmiş ve bu hâliyle uygulanmaya devam etmiştir. Bu kapsamda örfen uygulanan selem satışı, müzâbeneden ayrılan arâyâ satışı, mudârebe, icâre, müzâraa ve müsâkât gibi akit türleri toplumsal ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla şekillenmiştir. İslâm hukuku bu uygulamaları tamamen ortadan kaldırmak yerine, onları ıslah ederek meşru bir çerçeveye oturtmuştur.²²

1.3. Zaruret ve İhtiyaç İlişkisi

İslâm hukuk düşüncesinde zaruret ve ihtiyaç kavramları, bireyin veya toplumun karşı karşıya kaldığı muhtaçlık hallerini ifade eden iki temel terimdir. Her iki kavram da eksiklik ve yoksunluk durumuna işaret etmekle birlikte, bu yoksunluğun derecesi ve doğurduğu sonuçlar bakımından farklılık arz eder. Zaruret, kişinin temel hak ve hürriyetlerini tehdit eden, hayatî tehlike arz eden durumları kapsarken; ihtiyaç, bu seviyeye ulaşmayan ancak göz ardı edilmesi hâlinde ciddi sıkıntılara yol açabilecek eksiklikleri ifade eder.²³ Bu minvalde zaruret, teorik olarak asli bir kategori olarak kabul edilirken; ihtiyaç, bu asli kategoriyi destekleyen ve tamamlayan tali bir unsur olarak değerlendirilir. Ancak ihtiyaçların ihmal edilmesi, uzun vadede zaruretlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Bu nedenle, ihtiyaçların korunması, zaruretlerin önlenmesi açısından stratejik bir önem taşır. Süreklilik arz eden ihtiyaçların zamanla zaruret vasfı kazanabileceği gerçeği, fıkıh âlimlerinin bazı durumlarda ihtiyaçları zaruret hükmünde değerlendirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu tür değerlendirmeler, neticede ortaya çıkacak olumsuzlukları (itibâr-ı meâl) dikkate alan bir öngörüye dayanmaktadır.²⁴

21 *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf Veş-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1993), 16/250, 251; Abdurrahman b. Salih el-Abd el-Latif Abdurrahman b. Salih, *El-Kavâid ve'd-Davâbitü'l-Fıkhiyyetü'l-Mütedammene Li't-Teysir* (Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmi bi'l-câmiati'l-İslâmiyye, 2003), 1/245.

22 *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*, 16/251; İsmail Halitoğlu, "Şer'î Kaide ve Dâbitlerin İslami Finans İşlemlerinde Uygulanması", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1141.

23 Ziyad B. Abid el-Meşûhî, *Kitabu'l-İstid'âf ve Ahkâmuhu Fi'l Fıkhi'l-İslâmî* (Riyad: Dâru Künûzi İşbilyâ, 2013), 52.

24 Meşûhî, *Kitabu'l-İstid'âf ve Ahkâmuhu Fi'l Fıkhi'l-İslâmî*, 52.

Fıkıh literatüründe ihtiyaç kavramının daha genel bir anlam taşıdığı ve bu yönüyle zarureti de kapsadığı görülmektedir.²⁵ Bu bağlamda zaruretin ihtiyaç kapsamında değerlendirilmesi, her iki durumda da meşakkat ve zarar unsurlarının bulunması nedeniyle bir sakınca teşkil etmez. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, ihtiyaç hâlinde zaruret hükümlerinin uygulanmasının câiz olmamasıdır. Zira bu, hükmün bağlamından sapmasına ve ölçüsüz bir şekilde genişlemesine yol açabilir.²⁶

Fıkıh metodolojisinde bu iki kavramın uygulanma biçimi de farklılık göstermektedir. Bireysel düzeyde, yalnızca fiilen gerçekleşmiş zaruret halleri dikkate alınırken; toplumsal düzeyde ise zaruret şartı aranmaz, açık ve yaygın ihtiyaçlar esas alınır. Bu yaklaşım, kamu yararının (maslahat-ı âmme) gözetilmesi ilkesine dayanmaktadır.²⁷

İhtiyacın zarurettten daha genel bir kavram olması nedeniyle, zaruret sebebiyle mübah kılınan şeylerin sınırlarını belirlemede bir ölçü işlevi görür.²⁸ Zaruret sebebiyle sabit olan hükümler geçici niteliktedir ve zaruretin ortadan kalkmasıyla birlikte bu hükümler sona erer. Aynı durum özel ihtiyaçlar için de geçerlidir; bu tür ihtiyaçların her bireyde fiilen gerçekleşmiş olması gerekir. Buna karşılık, genel/toplumsal ihtiyaçlar süreklilik taşıyan hükümler doğurur. Bu hükümlerin geçerliliği ihtiyaç hâlinin devam edip etmemesine bağlı değildir ve her bireyde tek tek gerçekleşmiş olması da şart değildir.²⁹

2. Katılım Bankalarının Konvansiyonel Bankalarla Etkileşimi

Katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar, temel işleyişlerinde ve sundukları ürünlerde farklılıklar göstermelerine rağmen iş gereği çeşitli şekillerde birbirleriyle ticari ilişki kurabilmektedir. Bu ilişkiler, her iki bankanın da kendi prensipleri ve işleyiş kurallarına uygun şekilde gerçekleşmesi için ortak bir noktada buluşmalarını gerektirir. Katılım bankaları, faizsiz finans ilkelerine uygun olarak faaliyet gösterirken konvansiyonel bankalar ise geleneksel bankacılık ilkelerine göre hareket ederler. Bu minvalde ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği yaparak müşterilerine daha geniş ve çeşitli hizmetler sunmayı hedeflemeleri, katılım bankacılığının konvansiyonel

25 Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Mağribî Hattâb, *Mevâhibu'l-Celî li-şerhi Muhtasari Halil* (b.y.: Dârü'l-Fikr, 1992), 2/227.

26 Cemil Muhammed İbn Mübârek, *Nazarîyyetü'z-zaruretî's-şer'iyye hudûduhâ ve davâbituhâ* (Mansura: Dârü'l-Vefa, 1408), 28–29.

27 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâli Rüknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nisâbüri Cüveynî, *Gıyâsü'l-ümmem fi İltiyâsî'z-zulem* (b.y.: Mektebetü İmâmü'l-Haremeyn, 1401), 485.

28 Ahmed b. Adurrahman b. Nasır er-Raşîd, *el-Hâcetü ve eseruhâ fi'l-ahkâm* (Riyad: Kunûz İşbilyâ, 2008), 1/85.

29 Muvaffakuddîn Ebü Muhammed Abdullah el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni*, ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Daru Hicr, 1992), 3/134.

bankacılık sistemiyle etkileşimde bulunmasına neden olmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına (TCMB) zorunlu karşılık yatırılması veya EFT ve FAST sistemleri hizmetinin alınması, uluslararası işlemler için muhabir konvansiyonel bankalarla çalışılması, yurtiçi ve yurtdışı konvansiyonel bankalarla ortak ATM ve kart sistemi altyapılarının paylaşılması, Takasbank gibi kurumlarla ödeme konusunda entegrasyon yapılması, teverruk ve sendikasyon finansmanlarının gerçekleşmesi gibi alanlar bu etkileşimde oldukça ön plandadır. Bu kapsamda yaygın olması nedeniyle zikredilen etkileşimlerin zaruret ve ihtiyaç perspektifinden analiz edilmesi oldukça önem arz etmektedir.

2.1. Merkez Bankasına Zorunlu Karşılık Yatırılması

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), konvansiyonel para politikası araçlarını kullanmakta olup, bu kapsamda faiz oranlarını düzenli olarak belirlemekte ve uygulamaktadır. TCMB'nin resmi internet sitesinde yer alan bilgilere göre, Para Politikası Kurulu (PPK), politika faizi olarak kullanılan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını belirlemekte ve bu oran üzerinden piyasaya likidite sağlamaktadır. Ayrıca, Merkez Bankası gecelik vadede bankalara borç verme ve bankalardan borçlanma işlemlerinde de faiz oranları uygulamaktadır.³⁰ Bu uygulamalar, TCMB'nin faize dayalı bir merkez bankacılığı modeli benimsediğini ve konvansiyonel banka statüsünde olduğunu açıkça göstermektedir.

Bankalar, mevzuat gereği TCMB nezdinde zorunlu karşılık bulundurmaya yükümlüdür. TCMB nezdinde tutulan bu zorunlu karşılıklar; bankalardan alacaklar, toplanan fonlar, yurtdışı kaynaklı fonlar ile geri alım vaadiyle satım ve teminata konu olmayan menkul kıymetler gibi kalemleri içermektedir. Zorunlu karşılıklar, hem mevduat sahiplerinin taleplerini karşılamaya yönelik bir güvence işlevi görmektedir hem de TCMB'nin para arzını düzenlemesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, katılım bankaları da topladıkları fonların belirli bir oranını, devlet tarafından belirlenen esaslara göre TCMB'de tutmakla yükümlüdür. Söz konusu fonların TCMB'ye yatırılması zorunlu olmakla birlikte, TCMB bu tutarlara karşılık herhangi bir getiri (fazlalık) verip vermeme konusunda serbesttir.³¹ Katılım bankasının TCMB'ye bu şekilde para yatırıp karşılığında faiz adı altında fazlalık alması kaçınılmaz olabilmektedir.

30 TCMB, "Merkez Bankası Faiz Oranları" (Erişim 29 Haziran 2025).

31 Mehmet Nuri Güler, "İslami Bankacılığın Merkez Bankalarının Zorunlu Karşılık Uygulaması İle Faize Bulaşması", *İslami İlimler Dergisi* 16/2 (2021), 73.

Konvansiyonel bankalar TCMB'ye bıraktığı karşılıklardan faiz geliri elde ederken, katılım bankalarının da bu uygulamadan muaf tutulması yasal düzenlemeler nedeniyle mümkün değildir.³² Bu minvalde katılım bankalarının faaliyetleri gereği topladığı fonlar, cari hesaplar ve katılma hesapları olmak üzere iki ana başlık altında toplanmakta ve bu hesaplar “katılım fonları” olarak adlandırılmaktadır. Zamanla bu yapıya altın hesapları da eklenmiş olup, bu hesaplar hem özel cari hesap hem de katılma hesabı şeklinde açılabilir. TCMB, para politikası aracı olarak bu fonlara ilişkin belirli oranlarda zorunlu karşılık tesis edilmesini şart koşmakta ve bu karşılıkları kendi nezdinde bloke etmektedir.³³

Zorunlu karşılıkların yatırılması hususunda hem yurt içinde hem de yurt dışında farklı fetvalar verilmiş olup, genel itibarıyla bu uygulama zaruret kapsamında değerlendirilmiş ve câiz görülmüştür. Ancak, Merkez Bankası tarafından ödenen faiz gelirlerinin kullanımı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulu, TCMB tarafından zorunlu karşılıklar için ödenecek miktarın enflasyon oranını aşmadığı sürece, bu gelirin katılım bankaları tarafından kullanılabilmesi yönünde karar vermiştir. Bu görüşün gerekçesi olarak, zorunlu karşılık uygulamasının, mevduat ve katılım bankalarının topladıkları Türk lirası ve döviz fonlarının bir kısmının TCMB nezdinde tutulmasını zorunlu kılan bir sistem olması ve bu işlemin tarafların özgür iradesiyle kurulan bir kredi sözleşmesine dayanmaması gösterilmiştir. Ayrıca, Merkez Bankası sisteminin faizli bir yapıya sahip olması, zorunlu karşılık alınırken baştan ilgili taraflara faiz ödeneceğinin belirtilmesi ve tarafların bu durumu bilmesi nedeniyle, ödenen miktarın enflasyon oranının üzerindeki kısmı faiz olarak değerlendirilmekte; buna karşın, enflasyon oranının altında kalan kısmın ise faiz niteliği taşımadığı kabul edilmektedir. Bu çerçevede, enflasyon oranının üzerinde kalan tutarların “uygun olmayan gelir” statüsünde değerlendirilerek sosyal sorumluluk projeleri ve benzeri faaliyetlerde kullanılmak üzere ceza havuzuna aktarılması gerektiği belirtilmektedir. Katılım bankalarının ise bu havuzdan doğrudan ya da dolaylı olarak istifade etmesi uygun görülmemektedir.³⁴

32 TCMB, “Zorunlu Karşılık Oranları” (Erişim 29 Haziran 2025).

33 Şakir Görmüş - R. Ahmet Albayrak - Aydın Yabanlı (ed.), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* (İstanbul: TKBB Yayınları, 2021), 170.

34 Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), *Katılım Finansı İlkelerine Uygun Olmayan Gelirler ve Bunların Tasfiyesi Standardı* (Türkiye: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Kabul 13 Mayıs 2024, Standart No: 6), 4; Merkez Bankası Zorunlu Karşılıklarının Nemalandırılması Hakkında (MBZKNH), Türkiye Katılım Bankaları Birliği (23.09.2021), Karar No: 31.

Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), Merkez Bankaları ile olan etkileşimin faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini vurgulamış ve mevcut uygulamaların bu doğrultuda revize edilmesini önermiştir. Bu bağlamda, merkez bankalarında tutulan zorunlu karşılıkların nakit olarak tutulması yerine, borçlularla ilgili bazı senetlerin veya belgelerin teminat olarak Merkez Bankalarında bulundurulması gibi alternatif yöntemlerin değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, devletin bazı projelerinin İslâm hukukuna uygun finansman yöntemleriyle desteklenmesi de önerilen alternatifler arasında yer almaktadır. Bu öneriler, hem faizsiz finans ilkelerine uygunluğu sağlamak hem de Merkez Bankaları ile katılım finans kuruluşları arasındaki ilişkilerin şer'î esaslara dayalı bir zemine oturtulması amacı taşımaktadır.³⁵

Dubai İslâm Bankası Fetva Heyeti, zorunlu karşılıklar üzerinden ödenen faizin, İslâm hukuku tarafından yasaklanan faiz türü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda Merkez Bankası nezdindeki toplam mevduatın rezerv yüzdesi üzerinden faiz alınmasının câiz olmadığı kanaatine varmıştır. Heyet, sermaye sahibi bankanın bu mevduattan hiçbir şekilde faydalanmasını da câiz görmemektedir. Bununla birlikte, bankanın bu işlemde kaynaktan zararlılardan korunabilmesi için, Merkez Bankası nezdinde tutulan rezervlerin İslâm hukukuna uygun olacak şekilde hazırlanan mudârebe (emek-sermaye ortaklığı) sözleşmesi çerçevesinde, katılım finans ilkelerine uygun projelere yatırım yapılmak suretiyle değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, her iki tarafın da önceden anlaştıkları oranlar üzerinden kâr elde etmesi önerilmektedir. Merkez Bankasının bu önerilere olumlu yanıt vermemesi durumunda ise, bankanın zorunlu karşılıklardan kaynaklanan faiz ödemelerini kendi lehine kullanmak amacıyla değil, sosyal projelere harcamak üzere tahsil etmesi uygun görülmekte; bu tür gelirlerin Merkez Bankasına bırakılması ise uygun bulunmamaktadır.³⁶

Kuwait Finance House (KFH) Fetva Heyeti, Merkez Bankasının kendisine yatırılan zorunlu karşılık üzerinden sağladığı faizi kâr veya idari masraflar olarak değerlendirmeyi uygun görmemektedir. Çünkü bu gelirin faiz olduğu ve faizden gelir sağlamanın uygun olmadığı belirtilmiştir. Ancak elde edilen uygun olmayan gelirlerle, bu gelirlerin vergilerinin ödenmesini câiz görmektedir. Ayrıca, Merkez Bankası ile katılma hesaplarının niteliğinin cari hesap gibi olmadığı ve ortaklığa dayandığı ifade edilerek, zorunlu karşılık alınmaması için ikna çabasına gidilmesi gerektiği

35 Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), *El-Meâyîru's-Şer'iyye* (Manama: Hey'etu'l-muhasebe ve'l-muraca'a li'l-me'âyîri's-şer'iyye li'l-muessesâti'l-mâliyye, 2017), 157.

36 Bank Dubay el-İslâmi, "Heyeti'l-fetâvâ ve'rakâbeti's-şer'iyye", *el-Fetâvâ'l-İktisâdiyye* (by: Mektebetü's-Şâmîle), 440.

belirtilmiştir. Merkez Bankasının ikna olmaması durumunda, Merkez Bankasından veya başka piyasalardan katılım bankacılığı ilkelerine uygun hisse senetleri satın alınarak, ilgili hisselerin rehin olarak verilmesi önerilmektedir. Merkez Bankasının bu önerileri kabul etmemesi hâlinde, zorunlu karşılıklardan verilecek olan faiz gelirlerinin alınarak sosyal projelerde harcanması gerektiği ifade edilmektedir.³⁷

Albaraka Grubu Fetva Heyeti, zorunlu karşılıklardan elde edilen nemâların tekrardan zorunlu karşılık olarak yatırılmasına izin vermemiş, bu gelirlerin uygun olmayan gelirler kapsamında olduğu için elden çıkartılması gerektiğini belirtmiştir.³⁸

Konu hakkında, yurt içi ve yurt dışındaki komite ve heyetler tarafından fetvalar verilmiş olup, bu fetvaların tümü zorunlu karşılık uygulamasını zaruret kapsamında değerlendirerek câiz görmüşlerdir. Ancak TKBB Danışma Kurulu, yurt dışındaki komitelerin verdiği fetvaların aksine, zorunlu karşılıklar için Merkez Bankası tarafından verilen faizli gelirlerin enflasyon oranının altında kalması durumunda faiz niteliği taşımadığını benimsemiştir.

Kanaatimizce, söz konusu fetvalarda önerilen yöntemlerin uygulanması mümkün olmadığı durumlarda katılım bankalarının yatırmış olduğu zorunlu karşılıklar zaruret çerçevesinde câizdir. Ancak bu cevaz, Merkez Bankasının zorunlu karşılık uygulaması kapsamında zarureten verilmiş olup katılım bankalarının “Zaruretlere kendi miktarınca takdir olunur.”³⁹ ilkesi gereği bu uygulamaya zorunlu olmadıkça girmemeleri şarttır. Bununla beraber Merkez Bankasının bu mevduatlara verdiği faizin de alınıp hiçbir şekilde banka lehine kullanılmaksızın sosyal projelerde harcanması gerekmektedir. Nitekim bu miktarların alınmaması durumunda farklı projelerde kullanılması ihtimali bulunmaktadır. Katılım bankası, uygun olmayan bu gelirleri katılım finans ilkeleri kapsamında daha doğru alanlarda tasarrufta bulunabilir. Bununla beraber katılım bankalarının merkez bankalarıyla etkileşimde bulunup nemâ ödemesi yerine alternatifler sunması gerekmektedir. Merkez Bankasına yatırılacak tutarlarla mudârebe ve müşâreke akitlerine dayanarak meşru projelerin yapılması bu alternatiflere örnek olacak ışık mahiyetindedir.

2.2. Yurtdışı Muhabir Bankalar

Katılım bankaları, uluslararası işlemlerini gerçekleştirebilmek için çoğunlukla konvansiyonel muhabir bankalarla çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu ilişkiler,

37 Beytü't-Temvili'l-Kuveytî, *el-Fetâvâ's-Şer'iyye Fi'l-Mesâili'l-Iktisâdiyye* (Kuveyt: Dâru'l-Diya, 2014), 2/208.

38 Emânetü'l-âmme li'l-Hey'eti's-Şer'iyyeti'l-Muvahhade, *Fetâvâ El'heyeti's-Şer'iyye li'l-Bereke*, ed. Abdussettar Ebu Guddê - İzeddin Hoca (b.y.: yy., 2003), 294.

39 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 73; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/81.

özellikle döviz transferi, dış ticaret işlemleri, akreditif ve teminat mektupları gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Katılım bankalarının yurt dışı işlemlerini gerçekleştirememesi, müşterilerin mağduriyetine yol açmakta, dış ticaret işlemlerinin sekteye uğramasına ve bankanın ekonomik faaliyetlerinde ciddi aksamalar neden olmaktadır.

Küresel finansal sistemde katılım bankalarının yeterince temsil edilememesi, faizsiz finans ilkelerine dayalı alternatif etkileşim modellerinin uluslararası ölçekte yaygınlaşmasını engellemektedir. Bu durum hem finansal kapsayıcılığı azaltmakta hem de İslâmi finansın potansiyel katkılarını sınırlamaktadır. Bu nedenle katılım bankalarının muhabir bankacılık ilişkilerini sürdürmeleri hem müşteri ihtiyaçlarının karşılanması hem de küresel finansal entegrasyon açısından stratejik bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Konvansiyonel bankalarla muhabirlik etkileşimine girmek için muhabirlik sözleşmeleri imzalamak ve bu bankalar nezdinde cari hesap açmak gerekir. Nitekim konvansiyonel sistemin baz alınması, katılım bankası açısından birçok şer’î problemi beraberinde getirmektedir. Bu problemler arasında, taraflar arasında yapılan sözleşmelerde eksi ve artı bakiyeler nedeniyle faiz alma ve verme şartının bulunması, bu hesaplardan faiz elde edilmesi ve faizsiz finans ilkelerine aykırı faaliyetlerde bulunan konvansiyonel banka faaliyetlerine doğrudan ve dolaylı destek sağlanması gibi hususlar yer almaktadır. Zira cari hesap açmak, karz akdi hükümlerine tabi olduğundan faizsiz finans ilkelerine aykırı faaliyet yürüten konvansiyonel bankalar sebebiyle birçok şer’î problemi doğurabilmektedir.⁴⁰ Bu tür hesaplara vostro/nostro hesaplar da denilmektedir.

AAOIFI, katılım bankası ile muhabir bankalar arasındaki muhabirlik ilişkilerinde faiz meydana gelmemesi için katılım bankasının muhabir bankalarla “birinin hesabındaki açığı diğerinin kapatması ve taraflarca herhangi bir faiz ödemesi olmaksızın daha sonra mahsuplaşılması” yöntemiyle anlaşma yapmasını uygun görmüştür.⁴¹

TKBB’nin konuyla ilgili doğrudan bir kararı bulunmamakla birlikte, katılım bankalarının yurtdışındaki nostro/vostro hesaplarında bulunan dövizlerin TCMB nezdindeki ihbarlı döviz hesaplarına aktarılmasına ilişkin kararı, TKBB’nin bu konudaki yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda TKBB’ye göre katılım bankalarının yurtdışındaki nostro/vostro hesaplarındaki dövizleri TCMB nezdindeki ihbarlı döviz hesaplarına aktarması durumunda, TCMB’nin ödeyeceği nemâ gelirlerinin kullanılması şer’î açıdan uygun görülmemektedir. Zira bu tür işlemler karz (borç)

40 Mecma’u’l-fikhi’l-İslâmi ed-düveli, *Karârâtü ve Tavsiyyâtü Mecmai’l- Fikhi’l-İslâmi ed-Düveli* (Kahire: Mufekkirun ed-Duveliyeye, 2022), 788.

41 AAOIFI, *el-Meâyirü’ş-Şer’iyye*, 157, 538.

akdi hükmünde olup, fazlalık ödemesi faiz sayılmaktadır. Ancak TKBB, enflasyonist ortamlarda karz akitlerinde enflasyon farkının geri ödemeye eklenmesini câiz görmüştür. Bu kapsamda, katılım bankalarının dövizlerini TCMB'ye karz olarak vermesi ve TCMB'nin gerçekleşen enflasyona eşit veya daha düşük düzeyde bir telafi ödemesi yapması uygun kabul edilmiş ve enflasyon farkı hesaplanırken dövizin ait olduğu ülkenin enflasyon oranının esas alınması gerektiği belirtilmiştir.⁴²

TKBB, daha sonra aldığı bir kararda TCMB'de rezerv biriktirme amacıyla katılım bankalarının aktardığı tutarlardan faydalanmaması üzerine gelen öneriyi kabul etmiştir. Öneride katılım bankalarının ilgili döviz tutarlarını yatırım vekaleti yöntemiyle TCMB'ye aktarması belirtilmiştir. Bu bağlamda, söz konusu uygulamanın faizsiz finans ilkeleriyle uyumlu olduğu değerlendirilmiştir. Ancak bu uygunluk, belirli şart ve ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalınması koşuluna dayanmaktadır. Özellikle de yatırım vekaleti işleminin dikkatli ve şeffaf bir şekilde yürütülmemesi durumunda işlemin faizli bir yapıya dönüşme riski bulunmaktadır. Bu nedenle işlemin doğrudan veya dolaylı olarak faize yol açmaması için gerekli tüm önlemlerin alınmasının büyük önem arz ettiği zikredilmiştir.⁴³

Kanaatimizce TKBB'nin, katılım bankasının yatırım vekaleti ürünü kapsamında TCMB nezdinde para bırakılarak gelir elde etmesi hakkında verdiği uygunluk eleştiriye açıktır. Nitekim TCMB, konvansiyonel finansman türleriyle bu tutarları işlettiği sürece ilgili yatırım vekaleti yöntemi faizsiz finans ilkelerine aykırı olacaktır. Bu minvalde faizsiz finans ilkeleri dışında işletilecek zorunlu tutarlardan alınan getirilerin de arındırılması gerekecektir.

Katılım bankası, konvansiyonel bankalarla yapılan işlemlerde ortaya çıkan şer'î sorunlardan kaçınmak ve katılım bankalarını desteklemek için muhabir banka olarak katılım bankalarını seçmeye özen göstermelidir. Eğer bankanın ihtiyaçlarını karşılayacak katılım bankaları bulunmazsa, yerli veya yabancı faizli bankalarda ihtiyaç duyduğu cari hesabı açması câizdir. Katılım bankasının, muhabir bankadaki hesabında yeterli bakiye bulunmadığı takdirde havâle ve diğer ödemelerin yapılmasını askıya almalıdır.⁴⁴ Nitekim eksi bakiye oluşarak faiz işletilmektedir. Bu nedenle bu hesaplardan herhangi bir faiz almak veya vermek uygun görülmemektedir.⁴⁵

42 Katılım Bankalarının TCMB İhbarlı Döviz Hesaplarına Verilen Nemayı Kullanması-II (KBTCMBİDHVNK-II), Türkiye Katılım Bankalar Birliği (09.03.2023), Karar No: 65.

43 Katılım Bankalarının TCMB İhbarlı Döviz Hesaplarına Verilen Nemayı Kullanması-III (KBTCMBİDHVNK-III), Türkiye Katılım Bankalar Birliği (16.03.2023), Karar No: 65.

44 Emânetü'l Hey'eti's-Şer'iyye, *ed-Davâbitü'l-Müstehlesa Min Karârâti'l-Hey'eti's-Şer'iyye Li Banki'l-Bilâd* (Riyad: Dârü'l-Meymân, 2013), 120.

45 Emânetü'l Hey'eti's-Şer'iyye, *ed-Davâbitü'l-müstehlesa min karârâti'l-hey'eti's-şer'iyye li Banki'l-Bilâd*, 121.

KFH Fetva Heyeti, Albaraka İslâm İktisadı Sempozyumu, al-Racihi Bankası Danışma Komitesi ve al-Bilâd Bankası Danışma Komitesi'nin kararlarına göre; katılım bankalarının ticari ilişkilerden dolayı yurtiçi veya yurtdışı muhabir konvansiyonel bankalara para yatırması veya tevdi etmesi ihtiyaç ve zaruret barındırıyorsa, bu durumda zaruret ve ihtiyaç olması nedeniyle ihtiyaç kadar mevduat yatırmak gayrimeşru işlemlere destek anlamına gelmeyecektir. Ancak muhabir bankalarda açılan hesapta oluşacak nemâların tahsil edilmesi durumunda ceza havuzuna atılması gerekmektedir.⁴⁶

Muhabir ilişkilerin konvansiyonel bankalarla kurulması, katılım bankası için zaruret barındırdığından meşrudur. Ancak, muhabir ülkede bir katılım bankasının bulunması durumunda, konvansiyonel bankalarla olan ilişkiler sonlandırılmalıdır. Zira zaruretlar, kişinin ihtiyacı olduğu kadarla sınırlıdır. Bu kapsamda, katılım bankasının konvansiyonel bankada muhabirlik ilişkisi nedeniyle bulundurduğu mevduatlar, gayrimeşru faaliyete destek olarak değerlendirilmemektedir. Zaruret hâli, katılım bankasını sistemsel gerekçelerle bu tür etkileşimlere mecbur bırakmakta ve bu nedenle söz konusu ilişki zaruret çerçevesinde mütalaa edilmektedir. Bununla beraber, katılım bankası faize maruz kalmamak için muhabir bankadaki hesaplarını düzenli olarak kontrol etmeli ve gerekli önlemleri almalıdır. Ayrıca, muhabir banka tarafından ödenen faiz gelirlerinin arındırılması gerekmektedir.

2.3. Bankalar Arası Hizmet Alımı

Bankaların etkileşimde oldukları alanlardan biri de hizmet alımıdır. Bazı bankalar ihtiyaç duydukları altyapıları kendi bünyelerinde geliştirirken, bazıları bu altyapıları dış hizmet sağlayıcılarından temin etmektedir. Özellikle pazarda görece daha yeni bir konumda bulunan katılım bankaları, belirli hizmetleri sağlamak amacıyla zaman zaman konvansiyonel bankalarla iş birliği içerisinde hareket edebilmektedir. Bu kapsamda ortak ATM ve kart sistemi altyapısı, EFT ve FAST para transfer sistemleri ile Takasbank aracılığıyla gerçekleştirilen transfer işlemleri gibi uygulamalar yaygın olarak görülmektedir. Bu bölümde ortak ATM ve kart sistemi kullanımı, EFT ve FAST hizmeti ve Takasbank hizmetleri olmak üzere katılım bankalarının söz konusu hizmetleri temin etme sürecinde konvansiyonel bankalarla etkileşimde bulunduğu üç örnek ele alınacaktır. Bu etkileşimlerin öncelikle mahiyetleri farklı başlıklar altında zikredilecek, akabinde yer alan başlıkta ise fihhi açıdan değerlendirme yapılacaktır.

46 Beytû't-Temvîli'l-Kuveytî, *el-fetâvâ's-şer'iyye fi'l-mesâ'ili'l-iktisâdiyye*, 2/157-158; el-Mecmû'atü's-Şer'iyye bi-Masrifî'r-Râcihi, *Karârâtü'l-Hey'eti's-Şer'iyye bi-Masrifî'r-Râcihi* (Riyad: Dâru Künnûzi İşbiliyâ, 2010), 1/40; Emânetü'l-Hey'eti's-Şer'iyye, *ed-Davâbitü'l-müstehlesâ min karârâti'l-hey'eti's-şer'iyye li Banki'l-Bilâd*, 120; Bil-munedâ Ferîku'l-Amel, *Karârâtü ve tavsiyyâtü nedvetü'l-Bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmi* (Aman: Arvika lid-Dirâsât, 2022), 97, 165.

2.3.1. Ortak ATM ve Kart Sistemi Kullanımı

Katılım bankaları, pazardaki görece zayıf konumları nedeniyle kendi altyapılarını yeterince geliştirememiş olabilir. Ancak müşterilerine daha etkin hizmet sunabilmek amacıyla ATM ağına erişim ve avantajlı olması açısından kart sistemleri gibi hizmetleri sağlama ihtiyacı duymaktadırlar. Bu doğrultuda gerekli altyapıya sahip olmadıkları durumlarda konvansiyonel bankalarla iş birliği yaparak bu hizmetleri dış kaynaklardan temin edebilmektedirler. Böylece hem kendi operasyonel ihtiyaçlarını karşılamayı hem de müşterilerinin beklentilerini karşılamayı hedeflemektedirler.

Banka müşterileri ATM (Automated Teller Machine) yani otomatik para çekme makinesi kullanımı aracılığıyla birçok bankacılık işlemlerini gerçekleştirmektedirler. ATM'lerin banka müşterilerinin bulunduğu konumda yaygın olmamasından dolayı, bankalar bu hizmetin sunumu konusunda müşterileriyle sorun yaşayabilmektedir. Bu sorunu asgari düzeye çekmek adına ATM ağını genişletmek için bankalar, kendi aralarında müşterilerinin birbirinin ATM'lerini kullanmalarına yönelik ortak ATM kullanım sözleşmesi imzalamaktadır.

Konvansiyonel bankalar, katılım bankalarına ortak ATM kullanım hizmetini bazen kısıtlı işlemler (para yatırma, çekme, kredi kartı borcu ödeme, kredi kartı borcu, limiti ve bakiye sorgulama hizmetleri) ile sınırlı kalmak kaydıyla bazen de kısıtsız olarak belirli ücret karşılığında sunabilmektedir. Konvansiyonel bankadan hizmet alan katılım bankası, sözleşme gereği belirli şartlar dahilinde müşterilerine ilgili bankanın ATM'lerini kullanım hizmetine açmaktadır. Bununla birlikte bazı durumlarda katılım bankası ile konvansiyonel banka yapmış olduğu anlaşmaya göre birbirlerinin ATM'lerini kullanabilmektedir. Bu durumda katılım bankası da kendi sistemlerini konvansiyonel bankanın kullanımına açabilmektedir.

Aynı şekilde katılım bankaları, müşterilerine kredi kartı sistemi sunmak için bu altyapıyı konvansiyonel bankalardan temin edebilmektedir. Bu kapsamda müşterilerine daha avantajlı ve rekabetçi olacak şekilde hizmetlerini sunmayı hedeflemektedir.

2.3.2. EFT ve FAST Hizmeti

Türkiye'de ödeme sistemlerinin dijitalleşmesi sürecinde TCMB tarafından işletilen Elektronik Fon Transferi (EFT) ve Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) Sistemleri iki temel altyapı olarak öne çıkmaktadır. EFT sistemi, uzun yıllar boyunca farklı bankalar arasında Türk lirası cinsinden para transferlerinin gerçekleştirilmesinde temel araç olarak kullanılmıştır. Ancak bu sistem yalnızca

mesai saatleri içerisinde çalışmakta ve işlem süreleri birkaç dakikayı bulması nedeniyle bu sınırlamalara cevap olarak geliştirilen FAST sistemi, 2021 yılında TCMB tarafından devreye alınmış ve 7 gün 24 saat kesintisiz çalışan bir ödeme altyapısı olarak hizmete sunulmuştur.⁴⁷

Bankacılık hizmetlerinin başında gelen para transferi işlemleri, müşterilerin ihtiyacı olması nedeniyle katılım bankasını da bu sistemlere entegre olmaya sürüklemektedir. EFT ve FAST sistemlerinin konvansiyonel banka tarafından sunulması, katılım bankasının bu bankayla etkileşimde bulunmasına neden olmaktadır. Nitekim gelişen teknolojiyle beraber bu tür sistemlere entegre olmamak, katılım bankaları müşterilerinde memnuniyetsizlik oluşturmakta ve müşteri kaybına yol açabilmektedir.

2.3.3. Takasbank Hizmetleri

Takasbank (İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.), Türkiye sermaye piyasalarının güvenli, etkin ve düzenli işleyişini sağlamak amacıyla kurulmuş, mevduat kabul etmeyen özel nitelikli bir yatırım bankasıdır ve merkezi takas, teminat yönetimi, saklama, ödeme sistemleri ve merkezi karşı taraf (MKT) hizmetleri sunarak finansal piyasa altyapısının temel bir bileşeni olarak faaliyet göstermektedir. Ancak Takasbank, faizli nakit kredi verebildiğinden konvansiyonel banka statüsüne girmektedir.⁴⁸

Takasbank, bazı özel alanlarda güvenli işlem altyapısı sunan bir finansal piyasa kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Noterde gerçekleşen araç alım satım işlemlerinde güvenli ödeme sistemlerine teknik destek sağlayabilir, gayrimenkul işlemlerinde ise Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile entegre çalışan “Tapu Takas Sistemi” aracılığıyla, alıcı ve satıcı arasında tapu devri ile ödemenin eş zamanlı gerçekleşmesini sağlayarak güvenli ödeme aracı rolü üstlenir. Ayrıca, Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB) üzerinden gerçekleştirilen Elektronik Ürün Senedi (ELÜS) işlemlerinde merkezi takas ve teminat yönetimi hizmeti sunarak, tarımsal ürünlerin elektronik ortamda güvenli şekilde alınıp satılmasına katkı sağlar. Bu yönüyle Takasbank, yalnızca sermaye piyasalarında değil, aynı zamanda gayrimenkul ve tarım ürünleri gibi alanlarda da finansal güvenliği ve işlem verimliliğini artıran bir altyapı sağlayıcısı olarak öne çıkmaktadır.⁴⁹

47 TCMB, “Elektronik Fon Transfer Sistemi - Elektronik Menkul Kıymet Transfer Sistemi - Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) Sistemi” (Erişim 29 Haziran 2025).

48 Takasbank, “Nakit Kredi Taahhütnamesi” (Erişim 02 Temmuz 2025).

49 Takasbank, “Hizmetler” (Erişim 12 Temmuz 2025).

Katılım bankalarının da yukarıda verilen hizmetlerden ücretli olarak zaruret veya ihtiyaç olmasından dolayı hizmet alması gerekmektedir. Nitekim söz konusu kurumla çalışmamak, müşterilerin yapacağı işlemleri kısıtlayacak ve konvansiyonel bankalara gitmelerine neden olabilecektir.

2.3.4. Bankalar Arası Hizmet Alımının Zaruret ve İhtiyaç Bağlamında Değerlendirilmesi

Katılım bankalarının, konvansiyonel bankalarla faizsiz finans ilkelerine göre uygun sayılan işlem ve hizmetler nedeniyle etkileşimde bulunmasının hükmü konusunda muteber danışma kurulları tarafından alınan kararlar ve fetvalar bulunmaktadır. TKBB,⁵⁰ Suudi Arabistan Fetva Kurulu,⁵¹ AAOIFI,⁵² Albaraka İslâm iktisadi Sempozyumu,⁵³ al-Bilad Bankası Danışma Komitesi,⁵⁴ KFH Fetva Heyeti⁵⁵ ve birçok çağdaş İslâm hukukçusu,⁵⁶ konvansiyonel bankalarla teamülde bulunarak İslâm hukukuna göre mahzurlu sayılmayan veya herhangi bir mahzurlu unsur içermeyen ürün ve hizmetlerin alınmasının câiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşün temel dayanaklarından biri, Hz. Peygamber'in faizli işlemlerden kaçınmayan müşrik ve Yahudilerle ticari ilişkiler kurmuş olması ve zırhını bir Yahudi'nin yanında rehin bırakmış olmasıdır.⁵⁷ Ayrıca, İslâm hukukunda "Muamelatta asıl olan ibâhadır." ilkesi de bu yaklaşım tarafından zikredilen önemli bir fikhî prensip olarak öne çıkmaktadır.⁵⁸

Günümüzde katılım bankalarının, özellikle altyapı eksiklikleri veya belirli hizmetlerin yalnızca konvansiyonel bankalar tarafından sunulması gibi nedenlerle bu kurumlarla iş birliği yapması çoğu zaman kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durum, zaruret veya ihtiyaç kapsamında değerlendirilmekte ve bu tür iş birliklerinin meşruyetini güçlendirmektedir. Özellikle katılım bankalarının bulunmadığı bölgelerde ya

50 Konvansiyonel Bankaların Kartları ile Katılım Bankalarının ATM'lerinden Nakit Avans Kullanılması (KBKİKBATMNAK), Türkiye Katılım Bankalar Birliği (28.02.2019), Karar No:7.

51 Ahmed b. Abdürrezzak Duveys, *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime Lil-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta* (Riyad: er-Riaseti'l-Amme li'l-İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta ve'd-Da've ve'l-İrşad, 2003), 13/375.

52 AAOIFI, *el-Meâyîru's-Şer'iyye*, 157.

53 Feriku'l-Amel, *Karârâtü ve tavsiyyâtü nedvetü'l-Bereke li'l-İktisâdi'l-İslâmi*, 97.

54 Emânetü'l-Hey'eti's-Şer'iyye, *ed-Davâbitü'l-müştehesa min karârâti'l-hey'eti's-Şer'iyye li Banki'l-Bilâd* (Riyad: Dâru'l-Meymân, 2013), 170.

55 Beytü't-Temvili'l-Kuveyti, *el-Fetâvâ's-Şer'iyye Fi'l-Mesâili'l-İktisâdiyye*, 2/157-158.

56 Siddik Muhammed Emin ed-Darîr, "el-Münâkaşa", *Mecelletu Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmi'd-Düveli* 7/3 (1992), 551; Muhammed Osman Şubeyr, *el-Muâmeletü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra Fi'l-Fikhi'l-İslâmi* (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2007), 373; Muhammed b. Salih Muhammed İbni Useymîn, *Likâatu'l-bâbi'l-meftûh* (Kasim: Müessesetü's-Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymin el-Hayriyye, 2016), 1/514.

57 Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, ed. Muhammed Zühbeyr b. Nâsir (Bulak: Sultaniyye, ts.), "Rehin," 2; Müslim b. Haccac b. Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.), "Müsâkât," 24.

58 Duveys, *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime Lil-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta*, 13/375.

da sadece ilgili hizmetin konvansiyonel bankalar tarafından sunulduğu durumlarda, ihtiyaç ve zaruret ilkeleri daha da önem kazanmaktadır.⁵⁹

Katılım bankalarının faizli borçlanma, borç satımı, kaldıraçlı işlemler ve benzeri İslâm hukukunca mahzurlu kabul edilen alanlarda konvansiyonel bankalarla iş birliği yapmalarının câiz olmadığı konusunda ilgili fetva ve kararlara baktığımızda görüş birliği olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda konvansiyonel bankalarla yalnızca meşru sayılabilecek işlemler çerçevesinde teamülde bulunulmasına izin veren bu yaklaşım, yapılan işlemin doğrudan gayrimeşru bir faaliyete destek anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir.

Katılım bankasının konvansiyonel bankadan para transferleri, ortak ATM veya kart altyapısı hizmeti alması durumunda tarafların aralarındaki hukuki nitelik, iş akdi (icâre) kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim böyle bir senaryoda sadece katılım bankası müşterileri konvansiyonel banka ATM'lerinden faydalanmaktayken konvansiyonel banka müşterileri ise katılım bankası ATM'lerinden hizmet almamaktadır. İslâm hukukunda "Muamelatta aksine bir durum olmadıkça asıl olan ibâhadır"⁶⁰ ilkesi bu tür meşru hizmetlerin alınmasına izin vermektedir. Konvansiyonel banka ile katılım bankası arasındaki icâre sözleşmesi kapsamında katılım bankası, ATM ve kart altyapısı hizmetlerini alması durumunda hizmet ücretlerini karşı tarafa ödemekle yükümlüdür. Böylece konvansiyonel banka talep edilen hizmeti yerine getirdiği zaman hizmet ücretini hak etmiş olacaktır. Bu hizmetler bankaların anlaşığı belirli sayıdaki ve nitelikteki işlemlerle sınırlıdır.

Katılım bankasının, konvansiyonel bankadan almak istediği bankacılık hizmetlerinde aylık veya günlük yapılacak işlem sayısının ve niteliğinin belirsiz olması ihtimali de vardır. Bu durumda katılım bankasının para transferi, ortak ATM ve kart altyapısı gibi hizmetleri talep ederken, bu hizmetlerin kapsamı, işleyişi ve içeriği hakkında detaylı bilgiye sahip olmadan işlem yapabilmesi için konvansiyonel bankaya vekalet vermesi gerekmektedir. Konvansiyonel bankanın bu hizmetleri katılım bankasına sunması karşılığında bir ücret talep etmesi, ilgili ilişkinin ücretli vekalet akdi kapsamında değerlendirileceğini gösterir. Ancak söz konusu hizmetlerin ücretsiz olarak sunulması durumunda bu ilişki ücretsiz vekalet akdi niteliği taşır.⁶¹ İslâm hukukçuları vekalet karşılığı ücret alınması konusunda ittifak etmişlerdir.⁶² Yukarıda

59 İbni Useymîn, *Likâatu'l-bâbi'l-meftûh*, 1/514.

60 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 57.

61 Emânetü'l Hey'eti'-Şer'iyye, *ed-Davâbitü'l-müstehlesa min karârâti'l-hey'eti'-şer'iyye li Banki'l-Bilâd* (Riyad: Dârü'l-Meymân, 2013), 125.

62 Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/3; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fikhiyye* (Beyrut:

zikrettiğimiz her iki fihhi temellendirme de kanaatimizce kabul edilebilir. Nitekim bankaların sundukları hizmet karşılığında aldığı ücretler bu akitlerden ibarettir.

Merkez Bankası tarafından alınan EFT ve FAST gibi para transferi hizmetleriyle, Takasbank tarafından alınan meşru hizmetler sadece söz konusu kurumlar tarafından sunulabilmekteyken katılım bankasının böyle bir hizmeti karşı tarafa verme ihtimali yoktur. Ancak katılım bankasının konvansiyonel bankalardan ATM ve kart altyapısı gibi hizmeti almasının yanı sıra bu hizmetleri konvansiyonel sisteme sunma ihtimali de bulunmaktadır. Katılım bankasının, konvansiyonel bankalara ATM ve kart altyapısı hizmetleri sunarak bu bankalarda hesabı olan müşterilerin ATM aracılığı ile nakit faizli avans çekmesi ya da gayrimeşru işlemlere yönelik EFT veya havâle yapması, kullanılan kart altyapısı sistemiyle kredi kartlarından faizli işlemler gerçekleştirilmesi gibi faizsiz finans ilkelerine aykırı olan işlemlere izin vermesi mahzurlu işleme destek olma anlamı taşımaktadır. Bu nedenle katılım bankasının bilerek konvansiyonel bankaya bu tür hizmetleri sunması uygun görülmemektedir.⁶³ Zira bu durum İslâm hukukuna göre mahzurlu sayılan işlemlere destek ve aracılık etmek anlamına gelmesinden dolayı uygun görülmemiştir.⁶⁴ Ayrıca katılım bankalarının, konvansiyonel bankalarla olan ilişkisine yönelik olumsuz eleştirilerden ve şüphelerden istihsan ve maslahat gereği uzak durması daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Klasik fıkıh literatürüne baktığımızda mahzurlu işlem veya faaliyette kullanılacak kimseye bir şeyin kiralınması konusunda iki yaklaşım göze çarpmaktadır. Cumhuru oluşturan Mâlikîler, Şâfiler, Hanbelîler ve Hanefî mezhebinden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre mahzurlu işlem veya faaliyette kullanılacak bir şeyin kiraya verilmesi sahih değildir.⁶⁵ Gerekçe olarak Kur'an-ı Kerim'deki "Günah ve düş-

Dâru'l Kalem, ts.), 216; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî Sâvi, *Hâşiyetü's-Sâvi ale's-Şerhi's-sağır (Bülğatü's-sâlik ilâ akrabi'l-mesâlik)* (Beyrut: Daru'l-meârif, 1415), 3/523; Abdülhamid Şirvânî - Ahmed b. Kasım Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-Muhtâc Bi Şerhi'l-Minhâc* (by.: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1983), 5/337; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/204; Şemseddin İbn Kudâme Ebû'l-Ferec, *eş-Şerhu'l-kebir alâ metni'l-Mukni*, ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (Kahire: Daru Hicr, 1995), 13/557; Muhammed Mustafa Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2002), 4/2997.

63 KBKİKBATMNAK, Karar No:7; Masrifî'r-Râcihi, *Karârâtü'l-Hey'eti's-Şer'iyye bi-Masrifî'r-Râcihi*, 1/372; Emânetü'l-Hey'eti's-Şer'iyye, *ed-Davâbitü'l-müstehelesâ min karârâti'l-hey'eti's-şer'iyye li Banki'l-Bilâd*, 114; Feriku'l-Amel, *Karârâtü ve tavsiyyâtü nedvetü'l-Bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî*, 179.

64 AAOIFI, *el-Meâyiru's-Şer'iyye*, 868; KBKİKBATMNAK, Karar No:7.

65 Desûki, *Hâşiyetü'd-Desûki ala şerhi'l-kebir*, 3/7; Sâvi, *Hâşiyetü's-Sâvi ale's-Şerhi's-sağır (Bülğatü's-sâlik ilâ akrabi'l-mesâlik)*, 4/9; Ebu'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî eş-Şâfiî 'İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmamî's-Şâfiî*, ed. Kâsım Muhammed en-Nurî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 7/302; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/133; İbn Müflih, *el-Furû' ve tashihu'l-furû'*, 6/169; İbn Âbidîn, *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr*, 6/55; Ali b. Ebû Bekr b. Abdullah el-Celil Merğînânî, *el-Hidâye Fi Şerhi Bidâye*, ed. Talal Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabi, 2004), 3/238.

manlık üzerine yardımlaşmayın”⁶⁶ ayetinin gayrimeşru sonuca götürecektir konularda yardımlaşmayı yasakladığı ve yapılması durumunda gayrimeşru işleme vesile olacağı söylenmiştir. Ayrıca köleyi zina yapmak için kiraladığı bilinen bir kimseye harama düşeceği için kiralamanın câiz olmadığı gibi, haram sonuca ulaştıracak bu gibi durumlarda da kiralama akdi yapmanın câiz olmayacağı zikredilmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte vesilelerin maksatların hükmünü alması nedeniyle her kimin maksadı haram işlemeye yönelikse, bu maksada götüren vesilelerin de haram hükmünü alacağı belirtilmiştir.⁶⁸

Ebû Hanîfe'nin yaklaşımı ise mahzurlu işleme yönelik bir şeyin kiralamasını geçerli görmektedir. Aynı şekilde diğer beldeler haricinde sadece Mezopotamya (Sevâd) özelinde kilise edinmek veya içki satmak için gayrimenkullerin kiraya verilmesini sahih görmüştür.⁶⁹ Gerekçe olarak kira akdinin gayrimenkullerin menfaati üzere kurulduğunu ve kira verme işleminin asıl olarak sahih olduğunu, mahzurlu olan işlem veya faaliyetin kiracı tarafından yapıldığını ve yapılmama ihtimalinin de söz konusu olabileceği zikredilmiştir.⁷⁰ Hanefî alimlerden Kâsânî (ö. 587/1191), Ebû Hanîfe'nin bu fetvasını Mezopotamya ehlinin çoğunluğu Mecusilerden oluşması nedeniyle kiraya verilmesi hâlinde Müslümanlar aleyhine küçük düşürme gibi durumların söz konusu olmadığı şeklinde yorumlamıştır.⁷¹

Ebû Hanîfe'nin görüşü hakkında sunulan gerekçeler karşı görüş tarafından kabul görülmemeyerek eleştirilmiştir. Nitekim kiracının kullandığı menfaatin mübah kullanımı söz konusu olması durumunda sahih olacağı ancak mahzurlu işlem veya faaliyete yönelik kullanım olasılığı bulunduğu için sahih olmayacağı belirtilmiştir. Bununla beraber İslâm hükümlerinin belirli beldelerde değil, bütün beldelerde geçerli olduğu ifade edilmiştir.⁷²

İbn Kudâme (ö. 620/1223), Ebû Hanîfe'nin bu konudaki yaklaşımının mezhep içinde farklı şekillerde yorumlandığını belirtmiştir.⁷³ Nitekim Serahsî (ö. 483/1090), Ebû Hanîfe'nin görüşünü zikrettikten sonra kiracının kiralananı mahzurlu eyleme yönelik kullanacağını beyan etmemesi durumunda sahih olduğunu, ancak mülk sahibinin mahzurlu eyleme yönelik kullanılacağını bilmesi durumunda kira akdinin

66 el-Mâide 5/2.

67 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/318.

68 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb el-Cevziyye İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'in 'an Rabbi'l-âlemin*, ed. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân (Riyad: Daru İbni'l-Cevzi, 2002), 4/500.

69 Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 4/176.

70 Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38.

71 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 4/176.

72 Serahsî, *el-Mebsût*, 16/38.

73 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/133.

sahih olmayacağını aktarmıştır.⁷⁴ Kâsânî (ö. 587/1191) ise Ebû Hanîfe'nin görüşünü naklettikten sonra, mahzurlu eyleme yönelik kullanılacağına akitte şart koşulması durumunda bu tür işlemlere bilerek destek vermenin sahih olmayacağı, şart koşulmaması durumunda ise sahih olacağını zikretmiştir.⁷⁵ Bu yorumlar, Ebû Hanîfe'nin mahzurlu bir eyleme götüren durumların bilinmesi ve şart koşulması hâlinde kira akdini geçersiz saydığı yönündeki ihtimali güçlendirmektedir.

İcâre akdinin kurulması için menfaatin mübah olması gerekmektedir.⁷⁶ Şeriatın yasaklamış olduğu her türlü işlem veya faaliyetten uzak durmak ve önüne geçmek için bunlara yönelik herhangi bir kiralama yapmanın sedd-i zerîa kapsamında yasaklanmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu minvalde sunulan delil ve gerekçelerin akli ve nakli yönleriyle kuvvetli olması ve şeriat maksadına daha uygun olması nedenleriyle mahzurlu faaliyete yönelik hizmet sunumunu yasaklayan yaklaşımın isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

2.4. Sendikasyon Finansmanı

Sendikasyon finansmanı, birden fazla bankanın bir araya gelerek oluşturduğu konsorsiyum aracılığıyla, genellikle büyük ölçekli projeler veya şirketler için sağlanan yüksek tutarlı bir kredi türüdür. Bu yapı sayesinde kredi riski katılımcı bankalar arasında dağıtılırken, borçlu taraf da daha uygun koşullarda finansmana erişim imkânı bulmaktadır.⁷⁷

Konvansiyonel bankaların bir araya gelerek yüksek tutarlı taleplere yönelik finansman sağlama açısından önemli bir araç olarak değerlendirilen sendikasyon kredileri, katılım bankaları tarafından da kullanılabilir. Ancak katılım bankaları, bu tür büyük ölçekli işlemleri faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmek amacıyla murâbaha ve tevliye yöntemleriyle kârlı satış, mudârebe ve müşâreke gibi ortaklık temelli yöntemler, yatırım vekaleti ve istisnâ' akdi gibi proje bazlı finansman modelleriyle yapılandırma yoluna gitmektedirler.⁷⁸ Bununla beraber sendikasyon kredisi oluşumunda konvansiyonel bankalarla etkileşim hâlinde olarak konsorsiyuma katılabilmektedir.

74 Serahsi, *el-Mebsût*, 16/38.

75 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, 4/176.

76 Muhammed bin İbrahim bin Abdullah et-Tüveycirî, *Mevsûatü'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Lübnan: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyeye, 2009), 530.

77 H. Ercüment Erdem, "Sendikasyon Kredileri ve Tahkim", *Bankacılar Dergisi* 36/132 (2025), 75.

78 Shariyah Review Bureau, *Syndicated Financing: a Granular Look at Sharia Compliance* (s.l.: Shariyah Review Bureau, 2023), 11.

Sendikasyon finansmanı işlemi faizsiz finans ilkelerine göre yapıldığı sürece uygun görülmektedir.⁷⁹ Uygulamada asıl olanın sendikasyon finansmanı işlemi için konsorsiyum oluşumunun katılım bankaları arasında yapılmasıdır. Katılım bankalarının, finansmanı kısmen konvansiyonel yöntemlerle sağlanan projelere yalnızca belirli kısımlarına yönelik olarak sendikasyon finansmanı sağlamaları, faizsiz finans açısından mutlak olarak yasaklanmış değildir. Ancak bu tür bir katılımın meşruiyeti, faizsiz finans ilkelerine aykırı unsurların bulunduğu konvansiyonel işlemlerden açık biçimde ayrılarak sağlanmasına ve her iki finansman türüne ilişkin hesapların, sözleşmelerin ve operasyonel yapıların birbirinden bağımsız şekilde kurgulanmasına bağlıdır.⁸⁰ Nitekim faizli borç verme ve alma işlemleri, İslâm hukukunda açıkça yasak kabul edildiğinden, katılım bankalarının dahil olduğu sendikasyon yapılarında bu tür unsurlardan kaçınılması esastır.⁸¹ Bu bağlamda, tarafların yükümlülükleri ve sendikasyonun sorumluluk yapısı açık biçimde tanımlanmalıdır.

Yapılacak sendikasyon finansmanı faizsiz finans ürünleri olan murâbaha, tevliye, yatırım vekaleti, istisnâ veya mudârabe ve müşâreke gibi ortaklıklara dayalı olarak gerçekleşmelidir.⁸² Ayrıca sendikasyon finansmanının tamamen ya da kısmen meşru olmayan bir iş ya da hizmete dayalı olmaması gerekmektedir.⁸³ Bu minvalde sendikasyon finansmanı ürününün varlığa dayalı alım satım işlemleri veya proje bazlı ortaklık akitlerine dayanması esastır.

Katılım bankasının sendikasyonun baş yöneticisi olması faizsiz finans açısından daha doğru kabul edilmekle birlikte, operasyonel ve yönetsel süreçlerin faizsiz finans ilkelerine uygun biçimde yürütülmesi şartıyla bu rolün konvansiyonel bir bankaya verilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak bu durumda tüm işlemlerin, sözleşmelerin, yönetimin ve projelerin faizsiz finans hükümlerine uygun olması gerekmektedir.⁸⁴

Sendikasyon finansmanında fizibilite çalışmaları, organizasyonun sağlanması, katılımcı fonların toplanması ve sözleşmelerin hazırlanması gibi süreçler sektörde yaygın olarak bilinen ve uygulanan yöntemlerdir. Bu hizmetleri yürüten bankanın

79 AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 642; Feriku'l-Amel, *Karârâtü ve tavsiyyâtü nedvetü'l-Bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmi*, 135.

80 AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 642-643.

81 İbnü'l-Münzir en-Nisaburi, *el-İcma'*, 99; Serahsi, *el-Mebsût*, 14/35; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi' fi Tertîbiş-Şerâi'*, 7/395; İbn Abdilber, *el-Kâfi fi fikhî'-ehli'l-Medîne*, 2/633; Ebû İshâk İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şirâzi, *el-Mühezzeb Fi Fikhî'l-İmâm Eş-Şâfi'* (by.: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/85; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/124; İbn Müflih, *el-Furû' ve tashîhu'l-furû'*, 6/352; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 29/535; Mecma'u'l-fikhî'l-İslâmi ed-düveli, *Karârâtü ve Tavsiyyâtü Mecmai'l- Fikhî'l-İslâmi ed-Düveli*, 424.

82 Feriku'l-Amel, *Karârâtü ve tavsiyyâtü nedvetü'l-Bereke li'l-iktisâdi'l- İslâmi*, 135-136.

83 AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 641.

84 AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 642.

hizmet karşılığında komisyon alması uygun görülmüştür.⁸⁵ Ancak katılım bankasının meşru sayılmayan projelere ve finansmanlara yönelik bu tür çalışmalar yapması uygun değildir. Nitekim vereceği hizmetin faizsiz finans ilkelerine uygun olması esastır.

Konsorsiyuma katılımcı bankalar, sermayelerini sendikasyonun belirlenen para birimi cinsinden gerçekleştirebilecekleri gibi, farklı para birimlerinde de sunabilirler. Ancak bu durumda, sermaye ödeme tarihindeki cari döviz kuru esas alınarak yeniden değerlendirilmesi gerekir. Aynı şekilde, kâr payı ve diğer mali hak edişlerin sendikasyon para birimi dışındaki bir döviz cinsinden tahsil edilmesi de mümkündür. Fakat bu tür ödemeler de tahsilat günündeki kur üzerinden yeniden hesaplanmalıdır.⁸⁶

Bununla birlikte, sendikasyon finansmanı işlemlerini yöneten taraf emanetçi konumunda olduğundan mudârib, ortak (müşarık) ve vekil sıfatıyla sermayeyi kasıt, kusur ve şartlara aykırı davranışı olmadıkça tazminle yükümlü değildir. Aynı şekilde emanetçi konumunda olan tarafın diğer tarafları döviz kuru dalgalanmalarına karşı garanti etmesi, yani kura dayalı riskten muaf tutması faizsiz finans ilkelerine göre uygun görülmemektedir.⁸⁷ Zira bu tür tazminler katılım finans ilkelerinde temel olan risk paylaşımı esaslarıyla bağdaşmamaktadır.

Konsorsiyum oluşturan katılımcı bankalar ortaklaşa finansman sağlayarak proje veya gelirlere ortak olmaktadır. Bu konuda klasik fıkıh literatürüne baktığımızda gayrimüslimlerle ortaklık kurulması konusunda mezhepler üç farklı görüş benimsemiştir. Hanefî mezhebi, genel olarak herhangi bir şart koşmaksızın ortaklık akdini sahih görmüştür.⁸⁸ Ancak mufâvada ortaklığı hususunda İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed, gayrimüslim ortağın şarap ve domuz ticareti yapabileceği ihtimaline binaen bu tür ortaklığı sahih görmemiştir. Buna karşılık Ebû Yûsuf, tarafların ehliyet, vekâlet ve kefalet açısından eşit olduklarını savunarak mufâvada ortaklığını da geçerli kabul etmiştir.⁸⁹

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, Müslüman ortağın ortaklık adına gerçekleştirecek işlemlerde bizzat hazır bulunması şartıyla, gayrimüslimlerle ortaklık kurulması uygun görülmüştür.⁹⁰ Bu görüşün temelinde, Müslümanların yalnızca kendilerine helal olan işlemleri gerçekleştirebileceği; şarap, domuz gibi haram sayılan mallarla ilgili herhangi bir ticari faaliyette bulunmalarının ise haram olduğu anlayışı

85 AAOIFI, *el-Meâyîru's-Şer'iyye*, 644.

86 AAOIFI, *el-Meâyîru's-Şer'iyye*, 645.

87 AAOIFI, *el-Meâyîru's-Şer'iyye*, 645.

88 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 6/81; Merğînânî, *el-Hidâye Fi Şerhi Bidâye*, 3/6.

89 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 6/61; Merğînânî, *el-Hidâye Fi Şerhi Bidâye*, 3/6.

90 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ala şerhi'l-kebir*, 3/348; Hattâb, *Mevâhibu'l-Celil li-şerhi Muhtasari Halil*, 5/118; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/110.

yatmaktadır.⁹¹ Nitekim gayrimüslimlerin faiz gibi dinen yasaklanmış işlemlerden sakınmamaları, bu tür bir şartın ortaklık ilişkisinde ileri sürülmesini gerekli kılmaktadır.⁹²

Şâfiî mezhebi âlimleri, gayrimüslimlerin şarap ve domuzu helal kabul etmeleri ile faizli işlemler gerçekleştirmeleri gibi gerekçelere dayanarak onlarla ticari ortaklık kurmanın mekruh olduğunu belirtmişlerdir.⁹³

Müslümanın, ortaklık akdi sonrasında gerçekleştirilecek tüm işlemleri kontrol etmesi şartıyla gayrimüslim kimselerle ortaklık kurmasını savunan görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zira gayrimüslimlerin, İslâm'da haram kabul edilen malların ticaretini yapma veya faiz gibi yasak işlemlerde bulunma ihtimali bulunmaktadır. Bu tür mahzurlu ticari faaliyetlerin önüne geçebilmek için, ortaklık akdinin bu tür bir şartla kurulması ve işlemler sırasında Müslüman ortağın aktif şekilde sürece dâhil olması, fikhî açıdan sakıncalı durumların engellenmesine katkı sağlayacaktır.

Günümüzde de konvansiyonel sistemin faiz ve gayrimeşru faaliyetler konusunda faizsiz bankacılık sisteminden farklı olması, bu tür şartın önemini arttırmaktadır. Nitekim katılım bankasının gayrimeşru sayılan akitlere yönelik bir ortaklık yapması uygun değildir. Bununla birlikte, günümüzde gelişen teknolojik imkânlar sayesinde çift imza yetkisi gibi uygulamalarla, sözleşme ve ticari işlemlerin geçerliliği katılım bankasının onayına bağlanabilir. Böylece, gayrimeşru işlem ve faaliyetlerin gerçekleşme riski asgariye indirgenmiş olur. Ayrıca katılım bankalarında bulunan katılım bankacılığı uyum ve denetim birimlerinin de bu tür projeleri kontrol etmesi, katılım bankasının daha güvenli hareket etmesini sağlayacaktır.

Sendikasyon finansmanında, büyük ölçekli bir projenin yalnızca belirli bir bölümünün veya etabının, yönetici sıfatıyla tek başına finanse edilmesi söz konusu olduğunda faizsiz finans ilkelerine aykırılık teşkil edecek unsurlara az rastlanmaktadır. Zira bu tür bir yapı, projenin tamamına yönelik bir ortaklık anlamına gelmemekte, yalnızca ayrılmış bir etap için finansman sağlanmaktadır. Bu durum, büyük bir otomobil projesinin ya da inşaatın belirli bir bölümünün baştan sona tamamlanmasına benzetilebilir. Dolayısıyla, projenin diğer etaplarının konvansiyonel sistem tarafından finanse edilmesi, katılım bankasını fikhî açıdan bağlamamaktadır.

Sonuç olarak, sendikasyon yapılarında katılım bankalarının projelere iştiraki, belirli şartlar altında fikhî açıdan mümkündür. Konvansiyonel sistemle etkileşim içinde bu tür konsorsiyumlara katılarak sendikasyon finansmanı sağlamak, katılım bankalarının

91 İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 7/110.

92 Zekeriyya b. Muhammed. Ensârî, *Esna'l-metâlib fi şerhi Ravidî't-Tâlib* (Kahire: Matbaatu'l-Meymeniyye, ts.), 2/253; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/257.

93 Nevevî, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb li Ş-Şirazi*, 14/19; Şirvânî - Abbâdî, *Havâşî Tuhfetü'l-Muhtâc Bi Şerhi'l-Minhâc*, 5/285; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/110.

likidite fazlasını değerlendirme veya iş hacmini artırma ihtiyacına cevap verebilmektedir. Bu bağlamda, ihtiyaç temelli katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla sınırlı ve kontrollü bir etkileşim içinde ortaklık kurmaları uygun görülmektedir. Özellikle günümüzde katılım bankacılığının küresel ölçekte yeterince yaygınlaşmamış olması, bu tür uygulamaların önünü açmakta ve esneklik gerektirmektedir.

2.5. Likidite Yönetimi: Bankalar Arası Teverruk

Bankaların likidite yönetimi kapsamında uyguladıkları bankalar arası teverruk, literatürde organize teverruk, ters teverruk veya emtia murâbahası olarak da adlandırılan bir teverruk türüdür. Bu yöntem genellikle faizsiz finans sisteminde faaliyet gösteren bankalar arasında kısa vadeli likidite yönetimini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Emtia murâbahası işlemleri, hem yurt içindeki katılım bankaları arasında hem de uluslararası düzeyde faaliyet gösteren faizsiz finans kuruluşları arasında uygulanabilmektedir. Ayrıca, bu yöntem, bir katılım bankası ile konvansiyonel bir banka arasında da gerçekleştirilebilecek esnekliğe sahiptir. Bu yönüyle emtia murâbahası, günümüz katılım bankaları açısından likidite yönetimi araçları arasında önemli bir yer tutmaktadır.⁹⁴

Bankalar arası teverruk işlemi, likidite fazlası bulunan bir konvansiyonel bankanın, likidite açığı yaşayan bir katılım bankasını finanse etmesine imkân tanıyan yapısal bir mekanizmadır. Bu yöntemde likidite fazlası olan banka, elindeki âtil fonları değerlendirmek amacıyla organize bir emtia piyasasında faaliyet gösteren bir aracı kurum (broker) vasıtasıyla, belirli bir emtiayı temsil eden belgeleri peşin bedelle satın alır. Satın alınan bu emtia, daha sonra likidite ihtiyacı bulunan katılım bankasına, belirli bir vade ve kâr marjı ile satılır. Bu süreçte, likidite açığı olan banka emtianın tekrar satış işlemini gerçekleştirmek üzere likidite fazlası olan bankayı vekil tayin eder. Vekalet ilişkisi çerçevesinde hareket eden likidite fazlası banka, emtiayı başka bir aracı kurum vasıtasıyla organize piyasada peşin bedelle satar ve elde edilen nakit tutarı, likidite ihtiyacı olan katılım bankasına transfer eder. Bu işlem sonucunda, likidite fazlası olan banka sabit bir kâr elde ederken, likidite açığı yaşayan katılım bankası da kısa vadeli nakit ihtiyacını karşılamış olur. Böylece bankalar arası likidite yönetimi sağlanmış olur.⁹⁵ Başka bir yöntem de likidite ihtiyacı olan katılım bankasının, elinde likidite olan bankanın vekili sıfatıyla yurtdışı borsalardan vekaletle emtia satın almasıdır. Bu durumda vekalet yöntemiyle satın alınan emtia, likidite sahibi banka tarafından likidite ihtiyacı olan bankaya vadeli satılmaktadır. Satım sonrası likidite ihtiyacı

94 Fatih Kazancı, “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 4/1 (2018), 25.

95 Servet Bayındır, “Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges’in Fikhi Tahlili”, *Fikhi Açıldan Finans ve Altın İşlemleri - Tebliğ ve Müzakereler - Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul: yy, 2012), 159.

olan banka emtiya sahip olarak, bu emtiyayı ilgili borsadaki aracı kurumlara satarak nakit elde etmektedir. Bu yöntemle ters teverruk işlemi de denilmekte olup işlem organizasyonu ve operasyonel yükü, likidite ihtiyacı olan bankaya aittir.⁹⁶

Organize teverruk ve ters teverrukun fıkhi hükmü hakkında kurumsal ve bireysel düzeyde fetvalar verilmiş olup çeşitli hükümler zikredilmiştir. Katılım bankasının, konvansiyonel bankayla teverruk yapıp likitide ihtiyacını karşılamaının hükmü öncesinde teverruk uygulaması konusundaki tartışmaya kısaca değinmek daha uygun olacaktır.

Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi, organize ve ters teverruk işlemlerini finansman sağlayan ile fon talep eden taraf arasında açık, zımni veya örfi bir anlaşma bulunduğu için câiz görmemektedir. Bu durum, peşin nakit elde etmek amacıyla daha yüksek bir bedelle borçlanmaya yönelik bir hileye dönüşmekte ve İslâm hukukuna göre ribâ (faiz) kapsamında değerlendirilmektedir.⁹⁷ Dünya İslâm Birliği'ne (Rabita) bağlı İslâm Fıkıh Akademisi, göstermelik işlem ve îne satışına benzediği için organize teverruk ve ters teverruk işlemi uygun görmediği hakkında karar almıştır.⁹⁸ AAOIFI, likidite kıtlığı yaşandığında organize teverruka ancak kurumun farklı yöntemler ile ihtiyaçlarını karşılayamaması, müşterilerinin zarar etmesi ve faaliyetlerin kesilmesi gibi nedenler olması durumunda zaruret ve ihtiyaca bağlı olarak klasik teverruk kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi şartıyla kullanılmasına izin vermiştir.⁹⁹

TKBB Danışma Kurulu'na göre organize teverruk işlemleri, klasik teverruk kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilmesini mümkün kılan düzenlemeler yapılmadıkça câiz kabul edilmemektedir. Ancak ödeme güçlüğü yaşanan borçların yeniden yapılandırılması veya katılım bankalarının likidite ihtiyacının karşılanması gibi zaruri durumlarda geçici olarak başvurulabilir. Bu tür ihtiyaçların öncelikle katılım hesapları, sukûk gibi meşru finansal araçlarla karşılanması esastır. Kurul ayrıca teverruk yöntemine başvurulması gerekiyorsa, işlemin başka bir katılım bankası aracılığıyla gerçekleştirilmesinin tercih edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.¹⁰⁰

Katılım bankalarının likidite ihtiyacının karşılanması sürecinde izlenmesi gereken öncelikli yöntemler bulunmaktadır. Likidite ihtiyacı doğduğunda, ilgili katılım bankası öncelikle diğer katılım bankalarının sunduğu katılma hesapları, sukûk

96 Muhammed Osman Şubeyr, *et-Tevverruku'l-fikhi ve tatblkatuhu'l-masrafiyye el-muâsıra fi'l-fikhi'l-İslami* (Şarika: Bahsun Mukaddemun İla Mecelletu Mecmai'l- Fikhi'l- İslâmi'd-Düveli fi'devretihî et-tasia aşere, 2009), 30; Bayındır, "Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Tevverruk ve Ges'in Fikhi Tahlili", 160.

97 Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmi ed-düveli, *Karârâtü ve Tavsiyyâtü Mecmai'l- Fikhi'l-İslâmi ed-Düveli*, 604.

98 Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmi, *Karârâtü Mecmai'l- Fikhi'l-İslâmi* (Mekke: Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmi, ts.), 495-496.

99 AAOIFI, *el-Meâyîruş-Şer'iyye*, 769.

100 Türkiye Katılım Bankalar Birliği (TKBB), *Tevverruk Standardı* (Türkiye: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Kabul 2 Mart 2021, Standart No: 2), 6.

gibi faizsiz finansman araçlarıyla bu ihtiyacı karşılamaya çalışmalıdır. Bu yöntemlerin yetersiz kalması durumunda ise katılım bankaları aracılığıyla tevruk işleme başvurulabilir.¹⁰¹ Katılım bankaları arasındaki dayanışmayı esas alan bu uygunluk, sadece bankanın likidite ihtiyacını karşılayacak miktarla sınırlıdır. Bu sınırlama, TKBB tarafından yayımlanan Tevruk Standardı'nda açıkça belirtilmiştir.¹⁰²

Tevruk işlemine cevaz verenler, zorunluluk hâliyle sınırlamıştır. Ancak bu zorunluluk, bankanın dilediği zaman başvurabileceği serbest bir alan anlamına gelmemektedir. Nitekim zorunluluk, bankanın ciddi zarar riskiyle karşı karşıya kalması, Merkez Bankası veya BDDK denetimleri sonucunda likidite yetersizliği nedeniyle yaptırımlarla karşılaşma ihtimali gibi durumları ifade eder. Buna karşılık, bankanın zorunlu olmayan ihtiyacı ya da yatırım amaçlı tevruk talepleri zaruret kapsamında yer almaz.¹⁰³ Ayrıca tevruk işlemi zorunlu ve ihtiyaç hâline geldiğinde, bu işlemin başka bir katılım bankasıyla gerçekleştirilmesi öncelikli olarak değerlendirilmelidir. Bu minvalde eğer tevruk yapılması gerektiğinde katılım bankası yoksa bu durumda konvansiyonel bankalarla yapılması ancak yukarıdaki alternatiflerin olmaması durumunda zikredilen kayıtlarla uygun olabilir.

Sonuç

Zaruret ve ihtiyaç perspektifinden katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla etkileşimini inceleyen bu çalışmamızda ulaştığımız neticeler aşağıdaki gibidir:

Katılım bankalarının konvansiyonel finans sistemiyle kurduğu ilişkilerin, mutlak biçimde yasak ya da mutlak biçimde câiz olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Bu ilişkilerin fikhî meşruiyeti, zaruret ve ihtiyaç ilkelerinin somut uygulama alanlarına göre sınırlandırılması suretiyle belirlenmelidir. Bu çerçevede katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla etkileşimi, zaruret veya ihtiyaç ortadan kalktığında meşruiyetini kaybeden geçici bir cevaz olarak kabul edilmelidir.

Katılım bankalarının Merkez Bankasıyla olan ilişkisi, bankacılık faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından zaruret kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak Merkez Bankası tarafından verilen nemâların gelir olarak değerlendirilmemesi ve bunların sosyal amaçlı alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca merkez bankalarının katılım bankalarıyla olan ilişki biçiminin, faizsiz finans ilkeleriyle daha uyumlu enstrümanlar üzerinden yeniden yapılandırmasının elzem olduğu anlaşılmıştır.

101 İsmail Halitoğlu, "Organize Tevruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 685.

102 TKBB, *Tevruk Standardı*, 6.

103 Halitoğlu, "Organize Tevruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi", 685.

ATM ve kart altyapısı gibi teknik bankacılık hizmetlerinde katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla iş birliği yapmaları, ihtiyaç kapsamında makul görülmüştür. Bununla birlikte, bu ihtiyacın katılım bankaları tarafından sağlanabilir hâle gelmesi durumunda söz konusu cevazın devam etmeyeceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu tür teknik iş birlikleri, alternatif bulunmadığı sürece câiz kabul edilmelidir.

Katılım bankalarının konvansiyonel bankalara ATM, kredi kartı altyapısı veya benzeri hizmetler sunması ise faizsiz finans ilkeleri açısından uygun değildir. Zira bu durum, doğrudan veya dolaylı biçimde konvansiyonel bankacılık faaliyetlerinin desteklenmesi sonucunu doğurmakta ve gayrimeşru işlem zincirine katkıda bulunmaktadır.

Muhabir bankacılık ilişkileri kapsamında faiz tahakkuk ettiren hesapların açılması, mevcut finansal sistem göz önünde bulundurulduğunda zaruret kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak yurt dışında katılım bankalarının muhabirlik hizmeti sunabildiği alternatiflerin bulunması hâlinde önceliğin bu kuruluşlara verilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Sendikasyon finansmanı uygulamalarında katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla birlikte hareket etmesi, ihtiyaç çerçevesinde değerlendirilebilecek bir alan olarak görülmüştür. Bununla birlikte, bu tür finansman işlemlerinin mutlaka murâbaha, icâre, mudârebe, müşâreke veya yatırım vekâleti gibi faizsiz finans sözleşmeleri üzerinden kurgulanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Teverruk uygulamasının ise yalnızca katılım bankasının ciddi zarar riskiyle karşı karşıya kaldığı veya denetim otoriteleri nedeniyle faaliyetlerini sürdürememe tehlikesi doğduğu istisnâ zaruret hâllerinde başvurulabilecek bir yöntem olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede teverruk işlemlerinde önceliğin katılım bankaları arasında gerçekleştirilmesine verilmesi, bunun mümkün olmaması hâlinde ise sınırlı ve geçici olarak konvansiyonel bankalarla işlem yapılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. - The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder. - The author acknowledge that they received no external funding in support of this research

Kaynakça

- AAOIFI, Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. *el-Meâyîruş-şer'iyye*. Manama: Hey'etu'l-muhasebe ve'l-muraca'a li'l-me'âyîriş-şer'iyye li'l-muessesâti'l-mâliyye, 1. Basım, 2017.
- Abdurrahman b. Salih, Abdurrahman b. Salih el-Abd el-Latif. *el-Kavâid ve'd-davâbitü'l-fıkhiyyetü'l-mütedammene li't-teysir*. Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmi bi'l-câmiati'l-İslâmiyye, 2003.
- Ahmed b. Adurrahman b. Nasir er-Raşid. *el-Hâcetü ve eseruhâ fi'l-ahkâm*. Riyad: Kunûz İşbiliyâ, 1. Basım, 2008.
- Ahmed b. Muhammed b. Osman Zerkâ. *Şerhü'l-kavâ'idi'l-fıkhiyye*. Dimeşk: Daru'l-kalem, 1989.
- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizade. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. ed. Raşit Gündoğdu - Osman Erdem. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Bank Dubay el-İslâmi. "Heyeti'l-fetâvâ ve'rakâbetiş-şer'iyye". *el-Fetâva'l-İktisâdiyye*. b.y.: Mektebetü'ş-Şâmile. Erişim 30 Ocak 2026. <https://shamela.ws/book/1611/441>
- Bayındır, Servet. "Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhi Tahlili". *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri - Tebliğ ve Müzakereler - Tartışmalı İlmî Toplantı*. İstanbul: yy, 2012.
- Beytüt-Temvili'l-Kuveyti. *el-fetâvâş-şer'iyye fi'l-mesâili'l-iktisâdiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Diya, 1. Basım, 2014.
- Cizânî, Muhammed b Hüseyin el-. *Hakikatü'z-zarûretiş-şer'iyye : ve tatbikâtuha'l-muâasıra*. Riyad: Mektebetu Dari'l-Minhac, 1435.
- Cürçânî, Şerif Ali b. Muhammed. *Kitabu't-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâi en-Nisâbüri. *Giyâsü'l-ümem fi İltiyâsi'z-zulem*. b.y.: Mektebetü İmâmü'l-Haremeyn, 1401.
- Darir, Siddik Muhammed Emin ed-. "el-Münâkaşa". *Mecelletu Mecma'i'l- Fıkhi'l- İslâmi'd-Düveli 7/3* (1992), 549-551.
- Desûki, Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü'd-Desûki ala şerhi'l-kebir*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Duveş, Ahmed b. Abdürrezzak. *Fetâvâ'l-Lecneti'd-Dâime Lil-Buhusi'l-İlmiyye ve'l- İfta*. Riyad: er-Riaseti'l-Amme li'l-İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyye ve'l-İfta ve'd-Da' ve ve'l-İrşad, 4. Basım, 2003.
- Ebü'l-Ferec, Şemseddin İbn Kudâme. *eş-Şerhu'l-kebir alâ metni'l-Mukni*. ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Daru Hicr, 1. Basım, 1995.
- Emânetü'l-âmmе li'l-Hey'etiş-Şer'iyyeti'l-Muvahhade. *Fetâvâ el'heyetiş-şer'iyye li'l-Bereke*. ed. Abdussettar Ebu Gudde - İzeddin Hoca. b.y.: yy, 2. Basım, 2003.
- Emânetü'l Hey'etiş-Şer'iyye. *ed-Davâbitü'l-müstehlesa min karârâti'l-hey'etiş- şer'iyye li Banki'l-Bilâd*. Riyad: Dâru'l-Meymân, 1. Basım, 2013.
- Ensâri, Zekeriyya b. Muhammed. *Esna'l-metâlib fi şerhi Ravdi't-Tâlib*. Kahire: Matbaatu'l-Meymeniyye, ts.
- Erdem, H. Ercüment. "Sendikasyon Kredileri ve Tahkim". *Bankacılar Dergisi* 36/132 (2025).
- Feriku'l-Amel, Bil-muntedâ. *Karârâtü ve tavsiyyâtü nedvetü'l-Bereke li'l-iktisâdi'l- İslâmi*. Amman: Arvika lid-Dirâsât, 8. Basım, 2022.
- Halitoğlu, İsmail. "Organize Teverruk Üzerine Bir Analiz ve TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartlarının Mukayesesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 661-695.

- Halitoğlu, İsmail. “Şer’î Kaide ve Dâbitların İslami Finans İşlemlerinde Uygulanması”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1121–1157.
- Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Mağribî. *Mevâhibu’l-Celîl li-şerhi Muhtasari Halîl*. by.: Dâru’l-Fikr, 3. Basım, 1992.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-Kâfi fî fıkhi’-ehli’l-Medîne*. Riyad: Mektebetü’r-Riyad el-Hadise, 1. Basım, 1978.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dîmaşki. *Hâşiyetu Reddi’l-muhtâr*. Kahire: Şerike ve Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 2. Basım, 1966.
- İbn Cüzey, Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi. *el-Kavâninü’l-fıkhiyye*. Beyrut: Dâru’l Kalem, ts.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb El-Cevziyye. *İ’lâmü’l-muvakkî’in ‘an rabbi’l-âlemin*. ed. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân. Riyad: Daru İbni’l-Cevzi, 2002.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah el-Makdisî. *el-Kâfi*. ed. Muhammed Zühreyye eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebetü’l- İslâmî, 3. Basım, 1982.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah el-Makdisî. *el-Muğni*. ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki - Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: Daru Hicr, 2. Basım, 1992.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Mübârek, Cemil Muhammed. *Nazariyyetü’z-zaruretî’ş-şer’iyye hudûduhâ ve davâbituhâ*. Mansura: Dâru’l-Vefa, 1408.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed Makdisî Râmînî. *el-Furû’ ve tashîhu’l-furû’*. ed. Abdullah b. Abdülmuhsin Türki. Riyad: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 2003.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*. ed. Zekerîyya Umeyrat. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- İbn Teymiyye, Ebu’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam el-Harrânî. *Mecmû’u’l-fetâvâ*. ed. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Medine: Mucemme’u’l-Melik Fehd li tîbâ’atî’l-Mushafiş-şerîf, 1995.
- İbni Useymîn, Muhammed b. Salih Muhammed. *Likâatu’l-bâbî’l-meftûh*. Kasım: Müessesetü’ş-Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymîn el-Hayriyye, 1. Basım, 2016.
- İbnü’l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu’l-Kadîr*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- İbnü’l-Münzir en-Nisaburi, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İcma’*. ed. Abdullah Ömer Barudi. Beyrut: Dâru’l-Cinan, 1986.
- İmrânî, Ebu’l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî’l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî eş-Şâfiî. *el-Beyân fî mezhebi’l-İmamiş-Şâfiî*. ed. Kâsım Muhammed en-Nurî. Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2000.
- Kâsânî, Melikü’l-Ulemâ Alâuddîn Ebî Bekr b. Su’ûd. *Bedâi’u’s-sanâi’ fî Tertibi’ş-Şerâi’*. Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, 2. Basım, 1982.
- Kazancı, Fatih. “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 4/1 (2018), 17–47.
- KBKİKBATMNAK, Konvansiyonel Bankaların Kartları ile Katılım Bankalarının ATM’lerinden Nakit Avans Kullanılması. “Türkiye Katılım Bankalar Birliği”, 2019. Erişim 03 Temmuz 2025. https://tkbb.org.tr/danisma-kurulu/kararlar/Konvansiyonel_Bankalarin_Kartlari_ile_Katirim_Bankalarinin_ATMlerinden_Nakit_Avans_Kullanilmasi

- KBTCMBİDHVKNK-II, Katılım Bankalarının TCMB İhbarlı Döviz Hesaplarına Verilen Nemayı Kullanması-II. “Türkiye Katılım Bankalar Birliği”, 2023. Erişim 01 Temmuz 2025. https://tkbb.org.tr/danisma-kurulu/kararlar/Katilim_Bankalarinin_TCMB_Ihbarli_Doviz_Hesaplarina_Verilen_Nemayi_Kullanmasi-II
- KBTCMBİDHVKNK-III, Katılım Bankalarının TCMB İhbarlı Döviz Hesaplarına Verilen Nemayı Kullanması-III. “Türkiye Katılım Bankalar Birliği”, 2023. Erişim 01 Temmuz 2025. https://tkbb.org.tr/danisma-kurulu/kararlar/Katilim_Bankalarinin_TCMB_Ihbarli_Doviz_Hesaplarina_Verilen_Nemayi_Kullanmasi-III
- Masrifi’r-Râcihi, el-Mecmû’atü’ş-Şer’iyye bi-. *Karârâtü’l-Hey’eti’ş-Şer’iyye bi-Masrifi’r-Râcihi*. Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyâ, 1. Basım, 2010.
- MBZKNH, Merkez Bankası Zorunlu Karşılıklarının Nemalandırılması Hakkında. “Türkiye Katılım Bankalar Birliği”, 2021. Erişim 03 Temmuz 2025. https://tkbb.org.tr/danisma-kurulu/kararlar/Merkez_Bankasi_Zorunlu_Karsilik_Nemasi
- Mecma’u’l-fikhi’l-İslâmî ed-düvelî. *Karârâtü ve Tavsiyyâtü Mecmai’l- Fikhi’l-İslâmî ed-Düvelî*. Kahire: Mufekkirun ed-Duveliyeye, 2. Basım, 2022.
- Mehmet Nuri Güler. “İslami Bankacılığın Merkez Bankalarının Zorunlu Karşılık Uygulaması İle Faize Bulaşması”. *İslami İlimler Dergisi* 16/2 (2021), 55–87.
- Merğînâni, Ali b. Ebû Bekr b. Abdullah el-Celil. *el-Hidâye fi şerhi bidâye*. ed. Talal Yûsuf. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs el-Arabî, 2004.
- Meşûhi, Ziyad B. Abid el-. *Kitabu’l-İstidâf ve Ahkâmuhu Fi’l Fikhi’l-İslâmî*. Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyâ, 2013.
- Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *el-Câmi’u’s-sahîh*. ed. Muhammed Züheyr b. Nâsır. Bulak: Sultaniyye, ts.
- Muhammed Osman Şubeyr. *el-Muâmeletü’l-Mâliyyetü’l-Muâsıra fi’l-Fikhi’l-İslâmî*. Ürdün: Dârü’n-Nefâis, 6. Basım, 2007.
- Müslim b. Haccac b. Müslim. *el-Câmi’u’s-sahîh*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin b. Şeref. *el-Mecmu’ şerhi’l-Mühezzeb li’ş-Şirazi*. ed. Muhammed Necib Mutî. Cidde: Mektebetu-l İrşâd, ts.
- Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî. *Karârâtü Mecmai’l- Fikhi’l-İslâmî*. Mekke: Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî, 3. Basım, ts.
- Sâvi, Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Halvetî. *Hâşiyetü’s-Sâvi ale’ş-Şerhi’s-sağîr (Bülğatü’s-sâlik ilâ akrabi’l-mesâlik)*. Beyrut: Daru’l-meârif, 1415.
- Serahî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru’l-ma’rife, ts.
- Shariyah Review Bureau. *Syndicated Financing: a Granular Look at Sharia Compliance*. s.l.: Shariyah Review Bureau, 2023. <https://shariyah.net/wp-content/uploads/2023/02/Syndicate-Financing-Paper.pdf>
- Sübkî, Tacüddîn Abdülvehhâb b. Ali. *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1991.
- Şakir Görmüş - R. Ahmet Albayrak - Aydın Yabanlı (ed.). *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Şâtübî, İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. el-Huber: Dâru İbn Affân, 1. Basım, 1997.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb fi fikhi’l-İmâm eş-Şâfiî*. by.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.

- Şirvânî, Abdülhamid - Abbâdî, Ahmed b. Kasım. *Havâşî Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*. b.y.: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1983.
- Şubeyr, Muhammed Osman. *et-Teverruku'l-fikhî ve tatblkatuhu'l-masrafiyye el-muâsıra fi'l-fikhî'l-İslâmî*. Şarika: Bahsun Mukaddemun İla Mecelletu Mecmai'l- Fikhî'l- İslâmî'd-Düveli fî'devrethi et-tasia aşere, 2009.
- Takasbank. "Hizmetler". Erişim 12 Temmuz 2025. <https://www.takasbank.com.tr/tr>
- Takasbank. "Nakit Kredi Taahhütnamesi". Erişim 02 Temmuz 2025. https://www.takasbank.com.tr/documents/uyelikler/nakit-kredi-taahhutnamesi_07032023.pdf
- TCMB. "Elektronik Fon Transfer Sistemi - Elektronik Menkul Kıymet Transfer Sistemi - Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) Sistemi". Erişim 29 Haziran 2025. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Odeme+Sistemleri/Turkiyedeki+Odeme+Sistemleri/Elektronik+Fon+Transfer+%28EFT%29+Sistemi>
- TCMB. "Merkez Bankası Faiz Oranları". Erişim 29 Haziran 2025. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/>
- TCMB. "Zorunlu Karşılık Oranları". Erişim 29 Haziran 2025. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Zorunlu+Karsilik+Oranlari>
- TKBB, Türkiye Katılım Bankalar Birliği. *Katılım Finansî İlkelerine Uygun Olmayan Gelirler ve Bunların Tasfiyesi Standardı*. Türkiye: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Kabul 13 Mayıs 2024, Standart No: 6, ts. <https://tkbb.org.tr/upload/Kat%C4%B1l%C4%B1m%20Finans%C4%B1%20I%CC%87lkelerine%20Uygun%20Olmayan%20Gelirler%20ve%20Bunlar%C4%B1n%20Tasfiyesi%20Standard%C4%B1.pdf>
- TKBB, Türkiye Katılım Bankalar Birliği. *Teverruk Standardı*. Türkiye: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Kabul 2 Mart 2021, Standart No: 2, ts. <https://tkbb.org.tr/upload/TeverrukStandardı.pdf>
- Tüveyciri, Muhammed bin İbrahim bin Abdullah et-. *Mevsûatü'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Lübnan: Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, 1. Basım, 2009.
- Zuhaylî, Muhammed Mustafa. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 2002.
- Zühaylî, Vehbe. *Nazariyyetü'z-zarureti's-şer'iyye mukârenen maa'l-kanûni'l-vaz'î*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1982.
- el-Mevsûatü'l-fıkhîyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf Ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1993.